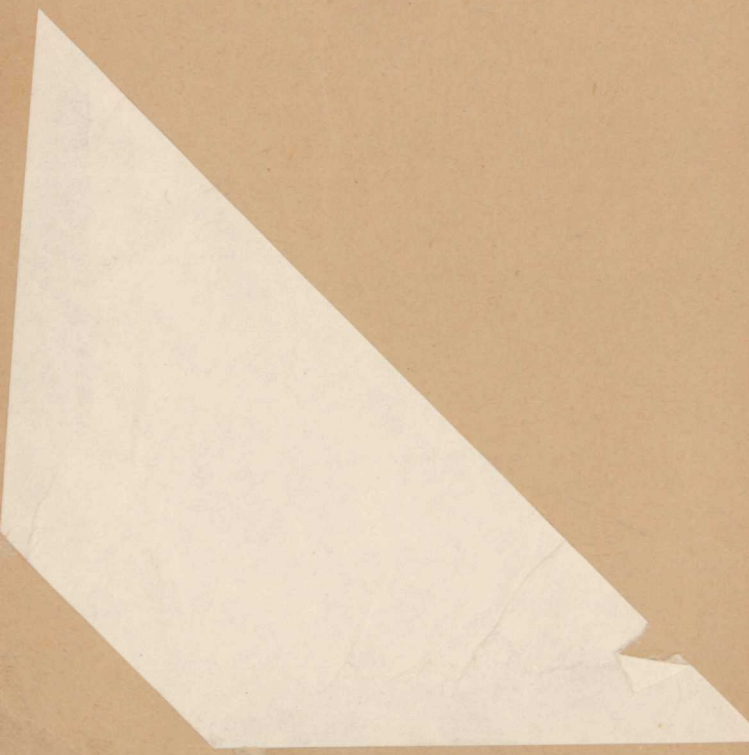

**JUHAN LIIVI
KOGUTUD
TEOKSED**

I

**ENESEST JA
TEISTEST**

JUHAN LIIVI
KOGUTUD TEOKSED

I

ESIMENE ANNE

J U H A N L I I V
E N E S E S T J A
T E I S T E S T

E ⁸ / 814 a

A Kukkemäe

R. A. 1936.
Tartus.

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

Reckon
24.78

Ed. Bergmann'i trükk, Tartus, 1921.

2,10

Eessõna.

Juhan Litvi kogutud teoksed ilmuvad esialgselt kava järele kaheksas osas: I Enesest ja teistest, II Elu sügavusest, III ja IV Lühemad jutustused, V Nõia tütar ja Käkimäe kägu, VI Vari, VII Luuletused ja VIII Kriitilised kirjutused, katked, riismed ning erakirjad.

See tahab olla esimene täielikum ja süstemaatilisem Liivi teoste väljaanne. Kuid ühtlasi ei avalda see ometi mitte nõudeid ta toodangu tühjendava ning kriitilise väljaande kohta.

Viimast takistab praegusel silmapilgul kaks asjaolu. Esiteks puht-tehniline: praegu pole, kõigi eeltööde pääle vaatamata, ometi mitte võimalik Liivi toodangust täielikku ülevaadet saada. See on laiali pillatud paljude ajalehtede aastakäikudesse, tihti ilma autori nimeta. Osalt on avaldamatuid materjale eraisikute käes, mida kõiki pole võimalik ol-

nud kätte saada. Teiseks on seni vastamata ka põhimõtteline küsimus: kas on üleüldse kunagi mõeldav Liivi toodangu tühjendav väljaanne. Sellele, kes eriti Liivi seni avaldamatuid käsikirju tunneb, on see kahklus arusaadav. Viimaste hulgas on palju niisugust, mida tuleb hinnata kui materjaali Liivi isiku mõistmiseks, kuid mitte nagu kirjandust sarnasena.

Neid asjaolusid silmas pidades on Noor-Eesti Kirjastus otsustanud otsida keskteed Liivi kogutud tööde kirjastamisel. Käesolev väljaanne tahab pakkuda võimalikult täieliku ja võimalikult kriitilise valiku Liivi toodangust, olemuselt jäädes ometi katseliseks. Kuid ühtlasi sisaldaks ta siiski palju seni avaldamatuid või vähe tuntud materjaale. Samast katselisest seisukohast on tarvilikuks leitud ilmsed kirjutusvead või kõige algelisemad eksimused keelenormi vastu kõrvaldada.

Sarnasena esitaks see väljaanne tingimata tarvilikku eeltööd Liivi toodangu lõpuliku väljaande eel, kui seda kord tarvilikuks peetakse; ja võimaldaks Liivi toodangu kättesaamist laiemal lugejate ringil, mida muidu, lõpuliku väljaande lootuses, veel kaua peaks ootama.

*

Käesolev esimene anne sisaldab peamiselt seni avaldamatuid Juhan Liivi eluloolisi kirjutusi, mis leiduvad Noor-Eesti ja Eesti Kirjanduse Seltsi kogudes. Ainult esimene neist töist on pea tervena varem ilmunud, kuid seegi käesolevast erineva käsikirja järele.

Neist kirjutustest on esimene pärit aastast 1895 ja kõige hilisem aastast 1911. Nõnda siis peegeldavad need materjaalid Liivi elu ja vaateid pea kogu ta haiguse aja kestel, sest, nagu teada, algasid ta vaimuelu korratused 1892. a. paigu, ja ta suri a. 1913.

Siin ilmuvad Liivi autobiograafilised katked on lootuseta närvihaige inimese eneseavaldused. Loomulikult ei või nende sisu objektiivina tõena võtta ega eriti maksvaiks pidada Liivi otsusi ta sugulaste, tuttavate ja kaasaeglaste kohta. See vaatekoht selgub lugedes igäihele eneselegi, nõnda et me siin nimed (pääle ühe erandi) täielts usaldame avaldada, lootes, et sellega kedagi ei haava.

Kuna viis esimest kirjutust täielikult toome, oleme sunnitud kuuendast, töö segase laadi ja ebaloetava käsikirja pärast, mõned kohad välja jätma.

Raamatu päälkiri pole mitte Liivilt pärit, niisama järgmiste kirjutuste omad: „Kohtutele ja erainimestele“, „Minu lugu“ ja „Maal“. Kahe esimese kirjutuse päälkirjad on võetud Liivi enese tekstist, viimane aga töö sisu järele antud.

Selgitavad teated ja täiendused siin avaldatud tööde kohta leiduvad raamatu lõpus.

F. T.

Kohtutele ja erainimestele.

Praegu aust, seisusest ja inimeste otsuse järele ka mõistusest ilma, tähendan mõned märkused enda tagakiusamisest üles. Nad on vist ainsad ja võivad ehk ka viimsed olla, olgu kohtutele ehk erainimestele.

Juba novembris 1892 panin ma võõrastavaid nähtusi tähele. Tartus Hetzeli uulitsas proua Escholtzi majas elades oli öösetel katukel paugatusi kuulda. Majarahvas ei teadnud seletust, mina ka mitte. Hiljem mõistsin, et sinna vist uulitsalt kiva visati, vist et maja rahvast minu pärast hirmutada, mind kahtlustada. Sellel ajal oli mul kirjatööks „Vari“ (ilmunud a. 1894). Õhtutel oli pimedal ajal liialt koerte haukumisi selle uulitsa ümbruses kuulda, mõni kord välja minnes nähti inimesi, minu arust kahtlasel mõttel seisvaid inimesi ligikonnas olevat, nagu kedagi ootavat. Ma ütlen kahtlased sellepärast, et nii välja näitas,

et need inimesed, meesterahvas, siin mitte kodused ega nende kodu ligidal ei võinud olla. Sellesama aasta jõuludel olin Virumaal Väike-Maarjas venna juures. Siit jäi mulle kaks nähtust meelde. Uniküla rentniku sugulane, üks 15. aastane tütarlaps ehmatas mu venna juures teelaul nii ära, et teetassi ümber ja lusika maha pillas. Ta istus vastu akent. Ta ehmatas nähti kaunis raske, ta ei ütelnud selle põhjust, aga ma arvan nüüd, et keegi teda akna tagant ehmatas. Teine asi oli üks toores temp: venna elamise ruumide (ta on koolmeister) eeskoda oli ühel õhtul inimese roojaga ära reotatud. Jaanuari kuu viibisin jälle Tartus „Postimehe“ abilise Prantsu juures Kivi uulitsal Nr. 15. Ma olin kahevahel, kas veel ajalehe töösse hakata või erakirjanikuna elada, „Vari“ kohta oli trükkija otsus ka tulemata. „Kümme lugu“ masina alt välja pääsemine venis ka pikale. Sagedad varguste tagaotsimised ja riid väljas hoovi pääl tüütasid sel ajal minu ja teiste üüriliste rahu, olgu küll, et meie (ma olin „Postimehe“ abliste korteris) korteris tagaotsimisi ei olnud. Veebruari algul käis Alatskivi vend Joosep oma surnud naise riideid müümas, kutsus mind isa kodu ja teatas, et ta mind riideturul ootab. Siingi juhtus uus pahandus enne kui linnast ära tulime: mõni minut enne seda, kui ma riideturule jõudsin, oli venna saanist riidekott ära varastatud. Maal, isa kodu, lootsin ma tüütavatest nähtustest rahu, aga juba nädal või kaks pärast koju jõudmist tulid salaküttide (Wilddiebe) vahid meie naabrusse J. Kooki talusse, öösetel muidugi. Et nüüd siin Rupsi külas niisuguseid

linnuvargaid ei ole, siis ei olnud seegi asi mulle mitte vähem võõrastav.

Pea tuli ka minu raamatu „Vari“ trükkijalt „Oleviku“ kontori kaudu kiri, aga lahti võetult. Veebruari kuu lõpul sõitsin vennaga jälle Tartusse. Sel korral oli mul väike käsikiri „Käki-mäe kägu“ ühes, mille „Postimehe“ toimetusele andsin. Juba arvasin ma lubamata viisil politsei shandarmite enese päale vaatamist aimavat, nimelt mäletan ma seda Henningi platsi pääl seisvast shandarmist. Schmidtij raamatupoodi minnes kuulsin ma kedagi nagu nimelt enese järel kõndivat. Vaevalt olin ma sisse astunud, kui kaks politset, teisel lambiõli pudel kaenlas, järsku ukse lahti tõmbasid ja sisse vaatasid. Ärritatult otsisin ma politseimaja üles (seni oli mul selle seisupaik tundmata), ei leidnud aga politseimeistrit säält. See üteldi haige olevat. Ma läksin shandarmite ülema Nikolini juurde, see juhatas mind kreisiülema juurde, kui kuulis, et maalt olen. Aeg kippus õhtu poole. Ka kreispolitsei asukoht oli tundmata. Viimati leitud, oli rääkimisetund lõpul, ja kui mult uksehoidja kaunis järsult (kombe poolest ütelda: jämedalt) asja põhjust oli küsinud, mida ma ütelda ei võinud, pöörsin ma ümber. Nõupidamise toast kuulsin üteldavat: see on seesama noormees, kes täna enne lõunat politseis käis. Hääl oli pilkav, niisune, nagu ühest rumalast inimesest ehk lollist teost keegi teisele kõneldavat kuuldes kõneleb. Häält ma tundsin, see oli lauanõunik J. Jakobson. Siit läksin ma politseimeistri elukorterisse parun Knorringi majasse, ometi pöörsin ma, kui üks naisterahvas helistamise päale ukse avas ja

ütles, kas ma politseimeistri haiguse pärast mitte homme ei võiks tulla, ka siit tagasi.

Tartusse tagasi ei saanud ma enne kui umbes kesk märtsi kuul, või lõpul. Nüüd oli ka käsikiri „Nõia tütar“ ühes, mida ma juba kaunis selgesti aimatud kahtluse all olemise pärast enam postiga ei tahtnud saata, nõnda ligi kuu aega kodu pidasin. Sellel käigul sain ma kahtlaselt väljanägevatest inimestest kui ka kahtlastest pilkudest rohkem tüütatud kui iial enne. Kahelt poolt teed kuuldus alalõpmata koerte haukumiste rodu. Kilgi kõrtsi ukse eest mööda minnes tuli kahehobuse vankri täis üliõpilasi vastu, vist Curonia korpusest. Ma jäin silla päale seisatama. Siin astus minust üks pikk, tugev, tahmase jakiga ja musta-halli triibuliste pükstega, musta verd lühikeseks lõigatud habemega mees mööda ja vaatas mulle loomaliku toorusega silmi. Tal olid ahelad kotija seljas, mida ta natukene eemale jõudes raputas. Natukene maad eemal tõttas ta ühest umbes 18. aastasest poisist kiirelt mööda, ikka rohkem linna lähedamale jõudes rohkem rutates. Ka mina kiirustasin sammusid ja kui ka mina ju kotimehest maha jäänud poisi ligidale jõudsin, hüüdis see oma märja jalgade päale vahtides: „Kas see on mõni õigus!“ Kotimeest ei näinud ma enam. Paar versta eespool linna tuli üks kardavoi hobuse ja vankriga vastu. Esimeste majade kohal istusid, õigem, toimetasid kaks poisikest või poissi, üks 16. teine vast 12. aastane, jalgteepingi juures, kõlbmata kombel mulle vastu vahtides ja vanem ütles nooremale nagu minu tarbeks: „Ära mine!“ Veterinäri maja (loo-

makliiniku) ja venekiriku kohalt mööda tulles kõndis keegi noormees valge kübaraga, nagu minul, nagu mind trotsides mulle järele ja sel silmapilgul, mil ma sellest kohast mööda astusin, kust üle puusilla minev uulits Peterburi uulitsasse tuleb, s. o. pagari korteri nurga juures, hüüdis keegi mu seljataga voorimeeste platsil „Ahah!“ ja säälses kardavoi nähti nagu ühele voorimehele ütlevat: „Sõida saksa järele!“ Ma viibisin jälle „Postimehe“ abiliste juures Kivi uulitsal Nr. 15 ööd, „Nõia tütre“ andsin enne Schnakenburgi juurde läbi vaatamiseks. Juba kõigil pool ehmatasid mind mu tuttavate hirmunud näod, rohke sõit selles uulitsas ja korteri kohal. Haiglane ja liig väsinud, võisin ma sellel ööl vaevalt puhata. Teine päev rääkisin politseimeistrile politseis, et mind taga kiusatakse ja kahtlustatakse, ei teadnud aga paraku ühtegi kahtluseks asja annud põhjust leida ega kahtlustajat nimetada. Rusutult pöörsin tagasi: Politsistide olekust ja pilkudest minu kohta ära hirmunud inimesed hoidsid minust eemale, kahtlus kasvas iga silmapilguga, kuhugi ei teadnud ma enam sisse minna. Minu tulevik, minu kirjanduslik tegevus nähti purustatud ja, et mu esimest töökest ajakirjandus nii rõõmsalt teretas, oli mu valu ja kahju nüüd seda suurem. Ilma et midagi oleks võinud ette võtta, algasin ma kohe koduteed. Kivi uulitsalt läbi tulles ja välja jõudes, kuulsin ma enese seljataga paar korda kõva vile (Pfeife) häält. Minu minek, teekond sündis nüüd nagu jahimasti saatusel. Pahemat kätt ülemal pool teed umbes versta kaugusel kuuldus alaline, minuga ühekiiruselt edasi minev

koerte haukumine talu talult mulle kõrvu. Hiljem silmasin ühte vankert enese taga, mis minust ühesuguses kauguses mõni sada sammu eemal hoidis. Vara kõrtsis einet võttes jõudis sõitja minu väljatulekul kõrtsi ukse ette. Nagu mäletan, oli see üks kreispolitsei teener, kübaral oli vist täht (Stern) otsa ees. Ma usun, et ta nüüd Alatskivile mulle järele tuli, sest veel Sookalduse mägedes võisin ma enese taga ühe kaugusel vankri raginat kuulda. Koerte kärin jäi ka alles minu kodu jõudmisel Kitselinna kohta peatama. Kitselinn on üks vaeste küla, minu vanemate kodust umbes kolmveerand versta eemal lõunaõhtu poole. Nüüd tuli kaunis tihti ümberkaudseid, aga ka tundmata inimesi, nagu kaupmehi jne., mu vanemate majasse, kõige rohkem vabadik-mehi, naisi ja sulaseid. Nende näod ja pilgud, milles ikka nagu iseäralist näha võis, olid ära kannatamata. Päris hädaks kasvas santide kari; õige rohkesti käis venelasi, naru- ja nahakaupmehi jne. Öösiine kolin, koerte kärin kasvas ühtelugu. Sagedasti kartsin ma elu pärast. Õhk vanas madalas toas, pori hais ja liig soojus olid ära kannatamata. Jüripäeval 1893. sõitsin vennaga uuesti Tartusse. Seda käiku võiksin ma juba täieliseks nõiasokusõiduks või Bloksbergi mäe öö imeks lugeda, kui ta mitte nii südamesse torkav poleks olnud. Kodunt minnes oli juba esimesi kaja hääli vankri ratastes ja heintes tunda. Teel kadus see. Tee viimasel poolel sigines keegi tundmata mees meie lähedale, kes üle tee kraavi kaldal sõnalausumata meie kaasas kõndis. Tal olid pastlad ja talumehe riided. Tartu jõudes nägin, et hirm rahva

seas minu eest veel enam oli kasvanud. Ma tahtsin politseisse minna, aga uks oli veel kinni, kell ei olnud veel 8 löönud. Kella 10. ja 11. vahel käisin shandarmite ülema Nikolini majas, teenija teatas, et otsitav kodus ei olla. Sel ajal algas raekoja ees sõjaväe-jaoskonna paraad. Maalt rahvast oli rohkesti linnas. Paljud sülitasid mind nähes, nagu mäletan, tööriides venelased. Paraadi ajal karjus keegi: Võta kinni! Võta kinni! Inimeste pilgud, olgu kaastundvad või uurivad ehk torkavad — lõikasid südamesse. Teistes kohtades kuuldi, nagu mäletan, voorimeeste seas, minu raamatukese „Kümme lugu“ kohta pilkamisi, aga ikka nii, et mina seda pidin kuulma, s. o. minu tarvis üteldud. „Või Jüripäev, või Jüripäev,“ ütles üks hääl. „No on see Peipsi siis isegi Peipsi,“ vastas teine hääl. Jälle teistes paikades kuuldus üksikuid tähendusi minu veel ilmutata kirjatööde sisu üle. (Või tuli see mulle nii ette, kindlat otsust siin enam ei mäleta.) Rätsepa, trükkija juures kui ka Kivi uulitsas Nr. 15 käies pidin ma selle kibeda karika ära jooma, et minuga, enne hirmul, nüüd naljatades nagu nõrgameelsega ümber käidi. Üksi Schnakenburgi juures küll mitte, seda pean õiendama. Siin üteldi, et ma tunni pärast teada võin, kas „Nõia tütar“ ilmub ehk ei. Ma ei mäleta, kas ma sel korral enam sinna tagasi sisse läksin. Shandarmid käisid nüüd ju avaramalt (ungebührlicher, sorgloser) mu kannul. Kaupmees Laasi poes Peterb. u. sees käies astus neid paar tükki sisse mulle järele ja teine ütles teisele labaselt (lakonisch): käi lakka! Keegi kolmas nendest (või oli see

üks seesolejatest) läks, sületäis suuri ukse lukkusid käes, jalgteel mööda. Nüüd võisin ma veel vähem millegi kirjandusliku toimetuse ehk koha otsimise päale mõelda. Kusagil ei võinud ma kellegagi üksi kõnelda, ikka tekkis ehk tuli keegi kolmas, neljas tundmata uulitsal ehk majas parajasti juurde. Lahked, naerul näod muutusid, kus ma tõsisemat ehk tarvilisemat asja kõnelda tahtsin. Linnas oli palju rahvast, palju sõitusid. Peterburi uulitsast läbi kodu sõites ütles keegi ohvitser (riiete järele arvata) teisele: „Majestät hat selbst geruht Parade zu empfangen.“ Nad võisid ajalehtedest rääkida, võis aga ka see minu kiusamiseks (nõrgameelsuse mõttes) ehk pilkamiseks (mu musta kuue ja valge kübara pärast). Linnast väljas Allee või Pärnade jalgteel ütles üks kõndija teisele: „Er soll gerädert werden.“ (Schiller, die Bürgschaft.) Kõigest selgus: Ma olin raske kahtluse all, mu mõistuse, meele tervise kohta olid kahtlased jutud liikumas. Kõige rusutumas meeleolekus sõitsin ma kodu. Kajamasin, mida ju enne Jüripäeva seinakella läbi tundus (ma ei tea talle muud nime, olgu ta traadi teel ehk teisiti kõnelema seatud), oli nüüd ju niisugusele täiusele ja laiusele jõudnud, et väljast kuke laulust jne. tundus. Halb õhk, nõrk kehalik tervis ja viimased juhtumised olid ju nõnda mu meelte päale mõjunud, et ma meelesegaduses (ma pean seda ise täiesti selleks) Naelavere koolimaja juurde jooksin pattu tunnistama, et üks nõndanimetatud sõnamäng aastal 1881 „Eesti Postimehes“ minu töö on. Laste mängudest jne. aimasin ma, et see nüüd kiusajate käes

sõjariistaks, üheks kohutuste abinõuks oli. Ta on minult sisse saadetud ja ma pidasin teda sel ajal, kõigest seltskonnast, kirjandusest, isegi tervise nõuete kohalistest elutarvidustest ilma, kuritööks. Surmani tagakiusatud, otsisin ma järelejätmata süü, see on kiusu põhjust, üht pidi leitama ja nõnda leidsin ma siis selle. Ma ei mäleta, vist lootsin ma selle läbi tagakiusamistele lõppu. Õpetaja oli sel korral pihtirahvast kirjutamas. Alles see samm oli mulle, aule, täieline surmahoop, sest äratulles vast aimasin ma, välisest õhust kosutatud, oma teo rumalust. Majast välja läksin ma nüüd veel vähem, et mitte seda tumma näitust, möödakäijaid kirve- ja õlipudelite- mehi tee pääl näha, ega teekäijate hõiskumisi (tooreid rahva naljasõnu jne.) kuulda. Asi näitas kõige imeilikum. Kuna ma inimeste mõtetest võisin näha, et nad mulle kaitsehaigust soovisid, kuulsin ma, et mu mõlemad lellepojad Koosal, Johannes ja Kaarel Liiv haiged olla. Johannes oli kevadel 1893 Tartu kliinikus ja Kaarel hiljem nõndasama. Viimane kaebab praegu haigust. Siis: Kuna mu ilmumata kirjatöödega „Vari“, „Nõia tütar“ ja „Käkimäe kägu“, metsatuul ja (kas mitte ka laste näpp?) mängis, kiskusid mu mõtted küsimuse kallal: Mis on vennapojal Kaarel Liival sellega tegemist? Mõte tuli sellest, et Kaarli naiseisa nõnda ütelda „rahva arst“, nikastuste parandaja jne. on. Ometi näib, et Kaarel tagakiusamisi on kannatanud. Nüüd: Mis puutus minu „Nõia tütar“ temasse? Kes tahtis siin segases vees kalu püüda? Minu „Kümme lugu“ näitas rahva silmis sopastatud olevat, jah, isegi seda, et ma

kirjatöodes oma nime „Juhan“ kirjutasin, näitas mõnede meelest väga kahtlane asi, kuritöö, olevat. Ühe sõnaga, kõik oli liikumas, mis minu kahtlustuseks kõlbas. Kas peeti minu trükkimata seisvaid töökesi, minu ajalehelist tööd või mind ennast nii tähtsaks, et mahasurumiseks niisuguseid abinõusid vaja oli? Sel ajal kannatasin ma hirmsasti. Öösised koerte kärad ei kadunud sugugi. Hiljem hakkasin ma aias käima ja Nelipühil käisin koolimajas ja kirikus. Siit ei leidnud ma muud kui torkimisi ehk haledaid naiste pilkusi. Viimased torkasid mind surmani. Ma olin nõnda ära kahtlustatud, et ma kuhugi minna ei ole võinud. Ometi jäi sel ajal ikka mu kõige valusamaks haavaks kirjandus. Ma ei leidnud teed, kuidas siia tagasi jõuda. Kuna ma talvel palaviku sarnase kärsitusega oma „Vari“ trükkimist ootas, pidin ma nüüd sellega leppima, et ta ilusamad kohad rahva pori sees pöörlesid. Mis on sündinud, mis tahtakse sellega, mis on mu süü, kes on mu vaenlane, küsisin ma miljon kordasid eneselt. Hirmsad, jälgid olid tööta tunnid, kuna paremad kirjatöö mõtted tarvitamata pidid jääma — et mitte mõne toore, kutsumata võõra vastu, kes sisse oleks tulnud, ennast mitte unustada. Kuna mu töö, ajakirjanduse tarvituse, enam aga mu tuntud tööjõu järele arvata, vähemalt 3 rubl. päeva kohta sisse oleks toonud, pidin ma nüüd sandina vanemate armust elama.

Umbes kesk heinakuul 1893 hakkas tunnikella tiksumise läbi kõne kuulduma. Alguses üksi üksikuid mõistmata sõnu (esimene oli Kolkja Joosep, siis kõiksugu nõuandjaid rahva

naljasõnu jne.). See oli mu närvidele, kõrvadele ja pääajule nii raske, et ma esimesel või teisel päeval pool minestanult voodi langessin. Püüdsin ma selle jorina seest mõtteid mõista, siis oli lõpu lugu ikka see — raske pää uimastus. Umbes nädal hiljem olin ma nõnda närvidest kurnatud, et üksi alusriiete väel, jaki ja toakingad olid muidugi ka, toast välja jooksin, et otse Puiandi sugulastele minna, siit rahalist abi võtta ja Alatskivilt, olgu mis hinna eest tahes, ära reisida. Ometi eksisin ma siit umbes veerand versta eemal olevasse metsa ära, kust ma alles hulga vaeva järele Saburi*) alt metsast välja suurteele sain. Nüüd ometi oli rahval mu rumalaks pidamise üle üks põhjus rohkem käes ja mu vastu kihutustes ei ole selles asjas mitte magatud. Süsteemilisi kirjatööde mõtteid ei ole sest saadik, ehk kaua pärast seda, enam olnud, sest seinakella paugutused piinasid hirmsa kõvadusega mõtted jälle nende päält ära. Iseäranis kõvaks muutus hääl, laulvaks koguni, kui ma üksi toas olin. Nõnda läks aeg kuni sügiseni 1893. Septembri kuu lõpul või oktoobri kuu sees, selgesti ei mäleta, läksin ma Tartusse. Kümme rbl., mu „Nõia tütre“ hinnast 15. rbl. alles olev hind, kaasas. Oli mu Jüripäevane sõit juba Bloksbergi öö, siis oli nüüdne Tartus elu (Ma viibisin Kivi uulitsal Nr. 15 ja Grenzsteini juures Doome pääl korda mööda, olles ligi kuu aega Tartus) kajamasina (Schall-leitung) all olles seda enam. Kartus.

*) Kahetaluline küla siit paar versta eemal suurtee ääres.

minu kui kahtlustatud inimese eest ei olnud sugugi kadunud, seda vähem, kui kajakõne kiriku kelladest kuuldus. Nüüd olin ma rahva meelest ka kiriklik patuoinas. Kaja keelas mind kirjatööd algamast, ainult oma enne valmis kogutud luuletused lasksin sellel ajal ära tsenseerida. Sõidu kärinad olid nendes kohtades, kus ma korteris olin, nii suured, nagu oleks ma mõne suure päälinna kõige elavamas kohas olnud. Kivi uulitsas varastati (ei mäleta, kas nädal või kaks pärast minu Tartusse jõudmist) mu taskuraamat passiga, nelja rubla rahaga, paari kviitungiga, kahe päevapildiga ühel öösel kuue taskust ära. „Postimehe“ kaastöölised, Grünfeldt (õigem: see elas sääl ja töötas eraviisil), Brunnberg ja Prants magasid sellel öösel soojemas rätsepp Uusi korteris säälsamas, nõnda ei lukustanud ma õhtul ust. Alguses arvasin, et keegi kajakõne „naljakese“ sõber süüdlane, tagasiandmist, ometi eksisin rängasti. Nõnda oli minu reisi mõte passi puudusel murtud. „Käkimäe käo“ hinnaga, 10 rubl. võisin edasi Tartu jääda, ometi ei lasknud kajakõne, inimeste nuuskimised jne. midagi pääle hakata. Kõige suuremas hädas tõttasin veel korra politseisse, mõttes, et Peterburi reisiks tuge paluda, ei võinud aga paari võõra pärast politseimeistrile mõtet avaldada. Unustasin ka varguse ülesandmise. Siingi ja veelgi ei teadnud ma muud kiusamise põhjuseks asja andvat asja nimetada, kui tuttava Piirikivide sõnamängu joru aastast 1881 „Eesti Postimehes“. Täitsa oma tagakiusajate vang, tulin maale tagasi. Nõnda läks aeg märtsi kuuni 1894. Minu olek ei olnud

sugugi paranenud. Kuuendal või 7. märtsil sõitsime mina, vend ja naabrusest Kaarel Priks Tartusse. Juba varem kutsusin ma oma kodurahvast kedagi mind Tartu viima, aga ikka ei olnud see veel sündinud. Päev enne sõitu, küsis vend, kas ma kliinikusse ei sooviks minna. Mind vaevas sel ajal alaline pää, hamba valu, korraldi kõhu nõrkus. Ma vastasin, et ei taha, palju ennem tahtsin ma selles mõttes sõita, et kuidagi ometi enda ümber olevast ööst, s. o. kajakõnest, vallale saada. Ometi ei teadnud ma veel õhtul enne sõitu, kui vend ütles, et ta linna tuleb, kas sõita või ei, kas midagi ette saab võtta ehk ei. Ühte vähemalt ma teadsin: ma tahtsin üht valutavat hammast välja lasta võtta. Ennem lootsin ma venna poolt tuge, teadmata, kelle vastu, ja kui ma ei eksi, võis ka temas seesama mõte minu kohta olla. Nõnda ei rääkinud mitte palju, isegi siis, kui Priks meile tuli, mida vend õhtul enne teatas. Teel oli niisama vähe juttu, kaja metsa kohas jne. näitasid ju jälle sedasama soku sõitu. Kas nüüd nendel minu kohta nõu enne peetud oli, mind hullumajaga kiusata või koguni sinna sisse viia, või tõi neid sellele mõttele tuttav tuulepill ja selle mõju teel inimeste kohta — nende küsimuste päale ei või ma praegu kosta, — lühidalt, hobune peatas hullumaja ukse ees, ilma, et ma oleksin teadnud, et ta see on. Seda maja olin ma üksi jõe poolt silmitsenud ja aimasin umbes, et ta sääb küljes on. Ma ei mäleta, kas teel või säälsamas seisatades küsisin ma kõnes, kas ei oleks sünnis ennast närviarsti, hullumaja professori

Чиж'и läbikatsuda lasta, kas sääl ka hambaid välja võetakse, mille pääle Priks: „miks ei“ kostis. Oli see jutt nüüd teel, või oli ta enne olnud, seda ma mäletan selgesti, need kaks asja, küsimine ja kostus teel sündisid, siis — mis pääasi, et minul hullumaja kliiniku professori läbikatsumisele minek iial tõsine mõte ei olnud, ega ka sellel teel seda ei mõelnud tõesti teha. Ainult kas kreisiülema ehk politseimeistri juuresolekul ja nõudmisel oleks ma nii au külge puutuvat asja kellelegi lubanud. Ma ei või kõige parema tahtmisega enam selle järgule selgemat seletust anda, kuidas niisugusest läbikatsumisest jutt oli, ometi juhib mind kõige parem tahtmine selles segaduses asju värvimata kujul siia tähendada. Hullumaja ette seisma jäädes, ärritas mind kliiniku kella löömine ja vareste karjumine nii, et mulle siia sisseminek mitte vastumeelt ei olnud. Olgu nuuskijatele ka see rõõm, mind siin näha, mõtlesin ma ja astusin sisse Priksi välja kutsuma, kes enne mind sisse oli läinud. Siin tuli kliiniku vanadlane teender, Andreiks nimetatud, mulle vastu, kutsus mind ühes, mida ma kõige rahulisemas, kartmatumas meelles tegin, ja küsis: „Teie olite enne „Oleviku“ juures“, mille pääle ma „jah“ kostsin. See oli meie kahevahelne kõne. Ta juhatas mind ühte tuppä. Siin tuli mulle, minu arvates noor arst ehk üliõpilane*) vastu, paar kuvääri näpus. Tervise üle küsides kostsin ma, et mu päävalu lahkunud on, arvan vist, et ma ka professori järele küsisin — ka seda ma ei mäleta selgesti.

*) Teendritest „Sokolovski“ nimetatud, vist anonüüm.

Ta kostis, et see hää on ja kui ma magada saan, pää segadus koguni kaob. Mu vend ja Priks astusid sisse, ühtlasi ka Andrei, kes mind edasi palus tulla. Ma olin lootuses, et ma tõesti kohe professori juurde saan ja astusin talle järele. Korridorist edasi minnes kordasin ma oma soovi, professoriga rääkida, uuesti, mille päale ta kostis: ja ja, oodake aga. Nüüd ei mäleta ma mitte, kas vaheajal koridoris ümber pöörnud ja jälle minu juurde tagasi tuli Andrei või Sokolovski see oli, kes mulle ütles, kui ma sinna kohta jõudsin, kus kaks noort inimest, nagu ma arvasin, haigete talitajat, söögiriistu pesid: „machen, Sie eine kleine Wanne“. (Tähendan veel siia vahele, et mul sel silmapilgul, mil ma Sokolovski käes kahte kuvääri nägin, kreisiülemale kirjutamist, see on, selle siia palumist mõtlesin, ometi jätsin ma, tahtsin enne professoriga rääkida.) Ma olin külmetanud, professoriga tahtsin rääkida, nõnda ei olnud mulle vannitamise sõna, esiotsa imeline kuulda, mitte enam võõras. Päale selle olin ma kaunis must, lootsin siis vähemalt siin kaja-kärina eest tundki aega rahu. Ma palusin koduselt (heimisch) teendrit ennast kõrvalisesse paika, peldikusse juhatada. Siit tagasi tulles ei oskanud ma ust, kust sisse olime tulnud. Teener, kes seda just näis tähele pannud olevat, ütles: „küll sa oskad“. See viis ei ehmatanud mind veel sugugi. Nüüd tuli ka teine teener ja juhatasid mind vannituppa. Alles selle väljanägemine ja teendrite nüüd rohkem nähtavale tulnud viisakuse puudus, äratasid minus esimest kahtlust. Aga alles siis, kui mulle mu enese, ehk küll musta,

särgi asemele triibulist kliiniku oma pakuti, rääkisin ma vastu, aga nähes, et see ei mõjunud, et mu kõne siin paigas üleüldse midagi ei mõjunud, andsin ma järele. Nad juhatasid mulle saali, viie või kuue haige voodi vahele ühe tühja voodi, mida ma vastu võtsin. Kajakõne kuuldus jälle, üks haigetest hõõrus hambaid. Alles nüüd märkasin ma, mis oli sündinud: Mina olin Tartu hullumaja vang.

Sellest ei räägi mitte hää meelega, olgu siis nii palju. Ma olin säääl kolm kuud. Vahe minu endise-aastase kannatuse vahel oli ennegi see, et ma hullumajas olin. Mind ei peetud mitte, nagu ma inimesi arvan tundvat, nõrgameelseks, sõna kõige õrnemas tähenduses mitte, aga mind ei lastud ka mitte välja — et mitte jälle tülitajate ehk nõunäidete mõju alla saata, enam aga, et minu kahtlustajatest, see on, kaebajatest sel kombel üht ehk teist kätte saada. Ma olin nõnda arvata rahva pant. Ometi ei näidanud minu oleku kergituseks ehk lõpetuseks mingit lootuslist märki. Ma kannatasin vahete vahel hingelikult raskesti, ometi paranes mu mõtlemise võim, mis kodus seinakella kõva hää l rikkus, nii hästi, et ma enamasti kirjanduslikkudes aadetes (Ideen) viibisin. Selleks andis küll ainult see jõudu, et mina, kes ma ennast riiklikult kahtlustatud tundsin, siin ka riiklikku otsust lootsin: see on, minust ei lahkunud see mõte mitte, et kas vahest valitsus mind süüta (minu enese seepidise tundmuse järele üteldud) kannatust mitte ise ei lõpeta ja mu tervist, kui asjata kahtlustatud kirjanikul, mitte ühe valitsusekululise reisi läbi ei tasu, olgu reis lõuna.

Venemaale, ehk lähemale väljamaale. Ma ei salga nüüd mitte, et see mõte natuke fixe idée on olnud, aga mind toitis ta kaua ja parandas mu tervist — paraku kasuta. (Ta on jälle kadunud). Seda mõtet, riigikululist reisi, teatasin ma kord poolnaljatades professorile, mille pääle see kõige sõbralikumalt naeris. Selle olek oli mu vastu sõbraline, sagedasti aga ka mureline ja see aitas mind vangistust kergem kanda. Viimase avaldusega olen ma rohkem iseenesearmastaja olnud kui — minu oleku järelle mõõta — ligimeste kasule armas on, aga olgu, siin on ainult — paber. Enne suurt juubelipidu oli mu vaimline ärritus, aga ka lootus kõige suurem ja ma ei häbene mitte ütelda, et ma pidu avamisega enese vabastamist lootsin. See, minu mõtte, olgu ka minu hullumaja mõtte kõikrahvuslik lepitus ei ole mitte sündinud.

Ühel päeval, ma ei teadnud mitte, et laulupidu täitsa otsas on, tõi Andreiks nimetatud ühe haigetalitajaga, teendriga mu riided. Need olid puhastamata, aga et väljalaskmine sündimas, ei hoolinud ma sellest. Andrei aitas mind riidesse panna ja juhtis mind läbi korridori. Siin istus üks talumees. Ma jõudsin ühte nurgakambri, kus professor ja kolm, neli noortmeest (ma olen neid närviarstlisteks õpilasteks-üliõpilasteks pidanud) istusid. Nende ees laua pääl oli praegu nagu kellegi rehkungis väljamakstud summakene paberiraha. Professor küsis, kas ma rahul olen, mille pääle ma jaatades vastasin. Ühtlasi küsisin ma ühelt abiliselt või õpilaselt (ma küsisin korra varem ta nime ja ta nimetas ennast Swensoniks),

kas ta mulle mitte 50 rbl. raha ei võiks laenata, — ma mõtlesin seekord Tallinna sõidu pääle, sest ma kuulsin ennast vaatama tulnud vennalt (Jakob) päeva kaks enne väljalaskmist, et minu raamat „Vari“ väljas olla. Seda tahtsin ma näha, sest ma kartsin (oma käekirja pärast, mis harjumata ladujate kätte sai) juba ette ära, et vigadest puudus ei või olla. Küsitav kostis, et ta laenata ei või, et ta ise vast 30 rbl. kuus palka saab. Selle pääle lahkusin ma ja Andrei juhtis mind hullumaja õuest ja väravast välja, ise linna, üles Jaama mõisa või Vanemuise poole külge uulitsasse (selle nimi ei ole mulle tuttav) tõtates. Väljas, värava ligi, dal võttis üks mees parajasti hobust ärasõiduks lahti, lähemalt vaadates nägin, et see seesama mees oli, kes sees koridori pääl istus. Nagu nüüd tean, oli see Jaan Teras Ninakülast. Ma hakkasin minema, ta hüüdis: „Liiv, ära mine, lähme ühes.“ Minule see ei meeldinud, ja ma tahtsin minna, astusin edasi, sääl hüüdis ka Andrei, kes meist ju mõnikümmend sammu eemale oli lahkunud: „minge aga ühes.“ Ometi tahtsin ma ennem Tartu jääda ja käskisin: „Sõitke aga teie, mina ei tule teiega,“ millega Teras ometi mitte nõus ei olnud, vaid soovides ütles: „Tulge aga ühes, meie sõidame nüüd Alatskivile.“ Minu küsimise pääle, kes Teid saatis, vastas ta: „vennad saatsid.“ Asi sellel viisil, ja et ma Terast mitte enne ei tundnud, ei meeldinud mulle ometi mitte ja ma kõndisin edasi, tema, minu kõige suuremaks meelepahaks, vankriga uulitsat mööda mulle järele. Ma mõtlesin üles Vanemuise poole pöördä, et veel juubelipidust osa võtta,

(minu teades pidi täna viimne pidupäev olema). Aga Ressource'i aias nähtud pärgadest ja ühest Jõhvi koori lipukandjast (A. M. Saar), kui ka mõnest vankritäiest neidudest oli näha, et need viimsed koduminejad pidulised, pidu nõnda möödas oli. Mina, ära tundes, et ma jälle kaitseta olen, olin kahevahel, kas otse teed politseisse ehk enne Grenzsteini juurde tõtata, et siin kas Alatskivile sõidu ehk kirjutamise vastu valmistada. Teras ei jäänud minust nüüdki maha. Tartu võõrastemajasse astusin sisse, et kas ehk vend Jakob Väike-Maarjast veel säääl ei ole. Küsimistest mõistsin, et ta ära sõitnud. Ma läksin Kivi uulitsale Nr. 15, siin nägin O. Brunnbergi, kes praegu Tallinnasse, nagu kuulsin, „Eesti Postimehe“ kaastööliseks sõitis. Ma läksin Tartu võõrastemajasse tagasi. Siin nägin C. Hermannit, jõin tema juures klaas õlut, küsisin, kas Grenzstein kodu ja kas „Olevikus“ mu „Vari“ kohta mitte midagi pole seisnud. Viimase küsimise päale ta vastata ei teadnud. Nõnda astusin välja, et enne „Oleviku“ kontori, siis Grenzsteini juurde minna. Vaevalt olin ma neli või viis sammu astunud, kui Teras mu kätest kinni rabas ja üks venelane tema juurde astus. Ma püüdsin ennast ta käest lahti tõmmata (mul oli raske talikuub seljas ja palavus käigust ju liig suur) ja hüüdsin nii kõvasti kui jõudsin kardavoi järele. Kümme-kond või enamgi töömehi, pesunaisi jne. seisisid ehk kogusid meie lähedale. Teras seletas, ma olla hull, tema pidada mind Alatskivile viima, venelane aitas omalt pooolt. (Ma ei mäleta, kumb neist ennast kas säääl või

hiljem pristavi juures kohtumeheks või val-
lavanemaks nimetas). Ma hüüdsin uuesti kar-
davoid, aga neid ei olnud ega ilmunud.
Teras laskis mu käed lahti ja näitas, enda
vankrilt võttes, käsiraudu rahvale, mis talle
kaasa antud. Ma nõudsin neid pristavi juurde.
Vôôrastemaja ukse pääl seisis C. Hermann ja
„Postimehe“ toimetaja, Henningi platsi poolt
tuli advokaat J. Tônisson meie poole, minu
soovi, hüüdu korrates: „Minge pristavi juur-
de!“ Mehed täitsid mu soovi ja tulid, ho-
bune ühes, mulle järele, soovisid ikka, et ma
parem „hääga“ tuleksin. Pristavi juures (Ma
usun, et III. linnajao pristav nagu ennegi Kukas
oli, persoonlikult ma teda ei tunne) teatasin
ma kallaletungimist, mäletan aga ka, et ma
ütlesin: „Sein Sie mein Freund und Schützer
und bringen Sie mich nach St. Petersburg.“
Ma olin veel praegu liig raskesti ärritatud.
Keegi herra, kes teise laua ääres istus, püü-
dis minuga Vene keeles kõnelda, ma vastasin,
et ei oska. Venelane, kes end minu kõrvale
seadis, kõneles pristaviga. See kirjutas, küsis
mu nime. Ma teatasin uuesti, kuidas mulle
kallale tungitud. Pristav ütles korra (lakonisch)
minu poole vaadates: „Teie olete kolm aastat
Tartus ilma passita elanud.“ (Mul on alati
pass olnud, mida ma ka siis, nagu mäletan,
nii ärritatud ja palavusest väsinud nagu ma ka
olin*), vastuseks andsin). Venelane, minu
poole pöördes, sõnas: „Missuguseid tükkisid
sa teed, kui palju meie sinu pärast oleme
jooksnud.“ Teras seisis eemal ja ei rääkinud

*) Mulle ei antud säääl istetki mitte.

sugugi. Nõnda lõppes see asi siin ja kui pristavi poolt kiri ühele noorele teendrile anti, kes meid kreispolitseisse pidi saatma, jäin ma rahule. Kajakõne, pahandus, palavus ja Jaanikiriku kella kajakõla — need olid asjad, mis kõik minu jõu lõpetasid. Kreispolitseis teatasin ma, et need mehed mu kallale tungisid, ootsin kirjale kaaskirja, mis, nagu üteldi, kreisiülema tulekuga kätte antavat. Ma küsisin siis, kas kreispolitsei mitte ilma vallavalitsuseta passi ei anna, mille päale lauanõunik Nõu vastas, et ei, seda saavat vallavalitsuselt. — Nõnda on mu hullumajast väljatuleku või laskmise lugu. Ma tulin viimaks nimetatud kahe mehega Alatskivile, teel oma raamatut „Vari“ meelepaha lahutuseks lugedes, mille ma hra Varese raamatupoest võtsin. (Endine Bloksbergi öö, kajamasina tegevus, algas jälle).

Kirja mille kreispolitsei minu ja vallavalitsuse nimega koos välja andis, on vallavalitsus ilma minuta lahti võtnud. Minu küsimise päale, kas vallavalitsus Terasse ja venelase mulle raudadega järele saatis, kostis vallavanem: „Jah.“ Enne seda näitas see asi mulle kahtlane. Ma ei läinud varem vallamajasse, kui mullu septembri kuul. Üleüldse olen ma sääal kolm korda passi, siis hullumaja nagu ka pääraha rehknungisid käinud küsimas. Esimesel korral sept. kuul 1894 käies nõudsin ma kirja, mis kreispolitseist anti, näha. Koos olid vallavanem Roots kahe abilisega, kohtumees A. Kesk, kirjutaja ja laua otsas istus Kaarel Kook, Naelavere. Küsimise päale, kes on vallavanem (vallavanemat ma ei tunnud), vastas Kaarel Kook:

„Mina.“ Ma vastasin: „Ma palun mitte naljatada, et Teie vallavanem pole, seda ma tean, Teie olete Kook, vallavanem on Roots, aga Rootsi ma ei tunne.“ Sel toonil läks veel edaspidigi meie seletus. Nagu ma mäletan, vastas nüüd mu küsimise, s. o. kõneles esimene abi Moor, teatades, et kirja veel sääl ei olla. Minu küsimise pääle, kas Teie Roots olete, vastas alles Roots tema kõrvalt ennast nimetades. Alles teisel korral võisin ma kirja sisuga tuttavaks saada. Kirjutaja (nüüd surnud) luges ta mulle ette, ja et ma Vene keelt ei oska, tõlkis ta ka. Sisu oli, et ma Tartus ilma passita ja ametita olen ja sellep oma valda saadetud. Ma palusin passi, vallavanem teatas, passi lehti ei olla, ma palusin vallatunnistust, ka seda ei saanud. Jaanuari käigul 1895 üteldi, et passiseadus muudetud, passi raamatud antavat, aga neid veel käes ei olevat. Kõige viimne passi, kliiniku ja pääraha rehknungi palumine oli 6 sept. 1895. Tint, mitu aastat seisnud, oli liig hall, ometi loodan, et tast aru saadi. Palve kirjutasin oma nimekaardi pääle ja tagavaraväeline (? Nopel) viis tähe kohtumajasse.

Nii palju sellest tuimastavast, mind rõhuvast, unustada tahetavast, ometi mitte kordaminevast pärast-kliinikulisest Alatskivi elust. Minu kirjanduslik võim on kadunud, seda tunnen ma. Mõlemad, Saksa kui Eesti keel on kirjanduse tarvis nüriks jäänud, ununud, valu ja kannatatud toores kius on mõjunud. Veel mullu talvel 1894 dets. ja 1895 jaanuari kuul käisin ma Tartus, kirjanduslike otsustarbete pärast, ei võinud aga ässituste pärast

midagi ette võtta. Minu kiusajate püüd näitas siin selge ja ühine: ärrituste läbi mind uulitsa tülisse kiskuda ja ehk nõnda hullumajasse tagasi toimetada. Kreispolitseis käies, kus ma kajamasina päale tähendasin, oma nõrka tervist ja saadud kahju nimetasin, ütles kreisiülem parun Maydell: „Sie werden es immer hören, ich bin weder Pastor noch Doktor!“ Ärritatult tõttasin ma politseisse ja nõudsin kajamasina üle seletust, nõudsin, et mind, kui kahlustatud, siis parem vangi võetagu, mille päale mind ja mu vaheajal sinna kutsutud venda üks politсист uuesti kreispolitseisse juhtis. Siit oli aga parun Maydell ju ära läinud.

Nõnda see kolme aastane kiusamine. Aukahju mõõtmine ei ole siin enam inimese võimuses, seisuslik ja varanduslik — minu hing sõna kahjutasumine üleüldse ei mõista. Kõik see kius ja temast tulnud minu päale langenud õnnetus on ühest ja seitsamast allikast, see on „Oleviku“ 1892. aasta kirjadest (nr. 27. reisikiri §§ märgiga ja nr. 42 allkirja „Lento“ga juhtkiri).

Rupsis, 15. oktoobril 1895.

Johannes Liiv, Benjamini poeg.

Minu lugu.

Aust. hra Talvik!

Minu keelt nad ei môista, Teie oskate, aidake.

Mul ei ole siit enam midagi otsida. Haigust ainult, kui ma ei pääse minema

Mina olen haigem kui haige. Raske päävalu, pää segi, mao valu, külm. Tahan ma mida taht, siis ei saa kohe. Lugupidamist ei ole.

Purits, kes mind kõige rohkem maha on koorinud, aitas praegu, olgu meheks, pliiatsisse.

Minu lugu on täpp-täpilt see:

Olin aastane 16—17. Kirjameeste Seltsi riid. Grenzstein astus välja, kutsus teisi liikmeid järele. Jakobsoni pärast. Mina olin õige kange jakobsonlane. Kes siis ei olnud. Kõik, kooliraamat jne., olid Jakobsonilt, põllutööraamatud jne.

Soovitas minule tuttav, natuke vanem minust: Tehku ma Grenzsteinile, „E. Post.“ redaktorile üks petukiri, et Alatskivi kool-

meistrid E. K. Seltsist välja astuvad. Niisugune kiri, mille ristinime tähti ülevalt alla lugedes ja perekonnanime tähti alt üles lugedes „Baltlaste Piirikivi“ välja tuleb. Sel ajal olid sarnased mõistatused kirjanduses moodis. Alatskivilt ei olnud ainust koolm. seltsi liikmeks.

Mina tegin. Gr. kirja ilmutas. „Sakala“ oli esimene, kes sellest kõneles, teised, Gr. ka: Ei ole tõsi. Neid inimesi seltsis polegi. — S. o. teised pilkasid Gr. pilgata saamise eest, Gr. ise tähendas: „ühel kelmil on korda läinud meid petta.“

Mina olin Jakobsoni tubliduse ja Gr. mitte-tubliduse üle kindel.

See on poliitika asi, siin ei mõista kaaluda. Teine asi on tähtsam.

Minul oli mõistatusega, mitte teise nimel kirjakeerutamisega enese teada tegemist — (*arusaamatu sõna. Toim.*) sünnitab närusust —, minul oli sel korral ja peab praegu selle järgi silmis seisma — süüta tundmus nagu ühel, kes nimedest, üks kõik kas nad olemas ehk mitte, mõistatuse kokku seab. Ma oleks pidanud siin mitte olevate inimeste nimesid sellega kurjasti tarvitama, aga kes nii palju teadis?

Aga on küsimine: kas neid sel viisil üleüldse kurjasti tarvitada saigi? Eks mõistatus ütelnud ju, millega siin tegemist? Et nende, kui ühe seltsi liikmete nimel midagi oleks öeldud, polnud ju olemas. Minul oli sel ajal ju ka natukene haridustki, olgu ka vähe, ma ei olnud kõlbmata inimeste seast võsunud — miks ei tundud ma siis teokahju?

Kui pärast „Oleviku“ pool teenisin, mõtlesin: ununenud ajad!

10 aastat oli mööda läinud. Ühel päeval küsisin „Oleviku“ toimetajalt luba Väike-Maarse kuuks ajaks sõita. Tööjõudu oli ilma minutagi, kui taheti lubada. Lehe töö oli — rahvale lugemist anda!

Grenzstein ehitas sel suil oma maja. Käis ainult kodu sööma. Lõuna ajal trehvasin korridoris, küsisin. „Ärge ajage mind kolerasse!“ vastas tema.

Hull vastus, mõtlesin. Aga tema oli karm üleüldse. Meie olek ei olnud halb olnud, sõprade vahene ka mitte. Ma ju seda ei võinud tahta ega tahtnudki.

Kustus oli kare, aga ei olnud ju ka käsk: ära mine! (Küllap vist siis ikka silumiseks juurde lisati: minge!)

Ma läksin. Olin kuu ära. Oli palav aeg. Imestasin, et Kilsu vaksalis jaama hobustepidaja, liht inimene, karu kombel minuga ümber käis. Kui hobuseid küsisin: ei ole! Tahan tulema hakata: ehk saab! Saadigi. Aga vahel ajal pakuti — attshishtshinat. Ei taha. Kuhu lähete? Sinna jne. „Ise tegin radad.“ Andis 1. rublased sellesama (1892) aasta paberirahad päale vahetuse tagasi.

Rääkisin ühe Liivimaalt tulnud koolmeistri pool ühe mõisavalitsejaga paar sõna: valitseja jäänud — kuulge nüüd — kolerasse! kõneldi. — Vale. Kilsu vaksalis üteldi üks vagun kolera olevat — ühe sõnaga, minul oli esimene, ma usun, esimene kartus elus, et — et kõik korras ei ole!

Mina tulin Tartu. Läks nädal. Tuleb kiri: tule venna matusele, — koolmeister, Alatskivil, surnud.

Sõidan jõe kaudu. Sugulastel Voronje juures ööd. Ööse kange koera lärm (aga kas ei olnud see üks teine kord? Ei, ei!), midagi aga ei nähta. Hommikul sureb kolm, neli siga üksteise järgi enne kui ära sõidame.

„Ma ei tea, mis see on, kuhu lähen, õnnetused kannul,“ ütlen J. Lindperele matusel. Pillikoori juhataja.

Meele poolest otse haige, saatsin teise venna Tartus vaksali, kui A—st ära tulime.

Tähendan siia, et N. N. *) mulle oma „Litterarische Magazini“ (vist oli nii) V.-M. minekul kaasa pidi andma. Kirjutasin trükipoisikesega temale enne sõitu. Poiss ei tulnud tagasigi. Virumaal palusin raha. Ei vastust. Kirjutasin Gr-le. Siis tuli N. N. käeline kuväär rahaga — kirjagi sees ei olnud.

Selle vastu lõi tähendatud seltsimees mulle põlvēga kuhugi kohta, kui ma talt, kui ta minu, õigem Saali korteris selle raamatutest üht ot sis (Saal oli reisil), minu küsimise pääle, kas raamatut ära viia võib, ja vaatas isevärki mulle otsa. See oli enne juhtunud, enne sõitu. On teisigi imelikke asju mälestuses.

Mina olin kuu aega veel toimetuses ja lahkusin.

Sügisel oli kaunis kibe pilkekiri minult „Olevikus“ ühe mõisnikkude jahi kohta.

Kui ma ei eksi, nägin Tartus tol talvel kord kogemata inimest, kes mitmeti mu sur-

*) Originaalis leiduv nimi siin välja jäetud. Toim.

nud venna sarnane oli, lähen veidi edasi — näen, sää! mu lell — jälle pettus!

Midagi ei teadnud ma aimata.

Minu vend oli kolmandat korda abielusse heitnud. Üks mu venna koolikonnast inimestest. Vanemad Vene usku.

Minu vend oli küttnud. Enne tundmata. Naise vendadelt õpitud. Rentnik.

Ikka tumedamaks oli talvel mu elu muutunud. Ma kartsin lausa — kõnelesin sellest mitmele.

Kui kodu läksin, kui Tartu sõitsin käimä — nägin juba shandarmisid kannul.

Kaebtus läks luhta.

Minu sõnad keerati ümber, kuulutati laste kaudu tagasi. Venna naine — pudrutas nagu magades kõnelda.

Värvituled akende taga.

Kanged värtnad olid vuramas. Viimaks, ei tea kust, helkis sõna „Kain“ välja. Aegapidi selgus. Mu vend oli, arvati, enne räägitud kirja pärast surnud. Tema oli kirja enne postiandmist ümber kirjutanud! See on ka tõde, see on teda hirmutanud.

Tema haigus, lühike, algas selsamal aja veerul, kui ma Virumaal kartma ja kahtlema lõin.

Mitte venna surmast ei tulnud mulle värt- nad, vaid vend langes hirmusse ja surma minu pärast, teda ei võristatud tema, vaid minu pärast, siis mind tema pärast.

Katse.

Ega sellestki midagi tule, aga ma kirjutan ometi oma endist elujärge uuesti ümber; elades olen ma selgusele tulnud. Tänane ta ei võiks olla, see selgus, s. o. möödaminev. Ta jääb kauemaks.

Vaesus, võlad, üle jõu elamine teevad silmad tarvilisel kohal lahti.

Pakilt-palavalt astusin ma kord „Oleviku“ toimetusest ära. Ütlesin üles, sõitsin selsamal päeval ära.

Grenzstein oli kare loomus. Ta ehitas maja ja omad tused sellega. Kuid mulle näitas, et inimene sellegipärast lahkem olla oleks võinud. Tõtt öelda, kui kuulsin, et ta enda teisele abile palka kõrgendanud, haavas see mind veidi, et ka mitte mulle. Ta ei taha mind, mõtlesin. Ütlesin üles ja lubati.

Aga nõnda olin ma ju ennegi teinud, kuid Gr. keelas tagasi. Ka seekord oleks ta tagasi keelanud. Aga hra Sööt oli kellegi mulle

voorimeheks saatnud, mu omapoolse mehe ja ma läksin, Gr. jumalaga jätmata, see oli oma maja juures, Tartust ära.

See ei olnud just viisakas. Aga teadku nüüd keegi, mis mõnikord inimesel on: hra S. voorimehe saatmine — siis nad tahavad — pidi mulle vastuseks olema, et minust, mida varem, seda parem, Gr. lahti tahtis saada.

H-ra S-ga nüüd — see oli sel puhul minule ka, arvasin, karune. Meie ei olnud just hääd sõbrad, aga saime siiski läbi. Elasime kaunis sõbralikult, mõnikord südamlikult. Siiski oli meie loomuste vahel kui vahe, mis ligemat südamlust keelas.

Sel sügisel kord olime enam karvased kui hääd. Ma ei tea, kuidas ehk miks. Kas oli igamees oma koha pärast mures, et teine selle talt ära õõnestaks. Vahest. Küll ei olnud meil üks töö, kuid hra S. käes oli tähtsalt minu enese elu otsus: laideti kontoris lehte, siis oli mul minek — ja seda otsust nüüd endas võis ju inimene, kui jahe, kare, ehk mitte rahul, inimlikult mu kasuks-kahjuks anda.

Selles tükis oli minu koht täitsa hra Söötist ärarippuv, mitte Grenzsteinist. Halb on teise lehte kirjutada. Siis olid ju „Olevikul“ tähtsalt — lugejate soovid otsuse andjad.

Täida lugejate soovi, toimetaja, tema nõuandjate . . .

Eesmärgid — ütlesin, lugejate soovid . . . Igapidi piiratud, isegi ajast madalamal — kõik allikad kinni . . .

Seda pahem siis oligi, et S. mulle ehk õige tähtsalt lehe sisus kaasa kõneles: lugejate soovid!

Nüüd mõistetakse, miks mulle hrade Gr. ja S. tusameel tuska sünnitas ja miks ma hra S. palgakõrgendust enese lahkumise tähenduseks võtsin.

Maal oli tusasem. Tundsin enese päälegi kui süüdlase, kes kerge meelega koha käest ära visanud.

Paljud ei tea arvata, mis üks linnas, koha pääl olnud, ja nagu minu korral lugu, sääl edasi, kaugemale saanud inimene (aga väikese välise haridusekraadiga, teistest eemale hoidja poolhaiglane iseloom, vaene kuni hammasteni, tähelepanemata urgitseja, harilisest külanoorusest pea põlatud — et nendest eemale hoidnud, loomus — tähtsama Eesti lehe kauemat aega olnud abiline — seda mõtlen) koha päält kodu tulles kaotab. Siin on kirjanduslik inimene ja koht. Kuid talurahval on siin äraaetud hariline „Vander“ meeles ja tema ei tea tunne vahet. See rõhub kodutulejat. Siis ikka harjunud töös seisak — seisak hariduslike asjade kättesaamises: kirjandus, selts, post jne. jne.

Ma ei kannatanud. Ma läksin linna tagasi. Palka oli poolesaja ümber sees. Katsusin ise oma jalale jääda — novellist olla.

Katsutagu seda — enese elatamiseks algada, kui enne veel tee algamata, kui kerge see on!

Lua, hää d, on r a s k e.

Mul oli lootusi, mu väikeste katsete mõju pärast, mida ma tundsin. Aga see oli liig palju usaldatud. Siis — väikene joonestus on ometi tükilt teine asi kui novell.

Ja novell otsas — mure! Kordamineku küljes.

Vist enne kui päris erakorteri võtsin, lasksin Gr. mõista, et tagasi tahaksin. Ei.

Hakkasin tööle. Ei saanud trükkijat. Vaja kõige eest maksa.

Mure sõi kui uss. Nüüd jään enam hädasse, kui Gr. juurest lahkudes, mõtlesin.

See mure väsitas.

Üksi olin päälegi. Ei korralist lahutust. Seltskonna inimene ma ju ei ole.

Kui nüüd üüri enam maksa ei jõua, mis siis?

„Oleviku“ jutu eest sain 2 rubla nädalas. Sain ka „Kümme lugu“ eest 20 rubla, 10 rubla laenasin. Kõik lühike.

Sääl kiskus mind sule ratsu oma vangis. Vagusus, omapärasus — ma elasin häid silmapilkusid läbi — novell tõotas loota lubada...

Aga puudus, puudus . . .

Kahe voolu vahele jäin kiskuda: üks nõudis : julgust! teine oli väsitav, laitev, argtust sünnitav

Tahan ju vastu pidada . . .

Äratust maalt saanud, laitsin „Olevikus“ satiirilisel viisil sügisesi jahte: väljade viljatoraste tallamisi. Endised enese nähtused tulid meelde, kui kuulsin, et kellegi krundil jahitatud.

Kust see tuli — kartusest tuleviku eest, et ma puudusele mitte vastu töötada ei jõua — ei olndd päale E. Wilde ju keegi end veel jutukirjutajana elatanud — puudusest, mis kõik araks teeb ja iseloomu kammita paneb, kõik-sugu kartusi äratav — ootsin põnevusega end nelja kirja päale vastust, mis tuttavatele olin saatnud. Nüüd oli aega neid meeles pidada.

Neile avaldasin oma selleaegist muret. Aga keegi neist ei näinud vastusega ruttavat — üksi kahevahel olejale kibe oodata, kuid jätsin tähelepanemata, et minu kärsituses viga oli, mitte mujal. Ja „Oleviku“ endine kodu oli veel külmem ja karvasem.

Kui Doome ümber õhtuti palju koerahaukumisi oli, kui vargustest kõneldi, kui ma kord kedagi väraval kasukas plangi kõrval pimedikus linnas nägin — mina kartsin. Uskusin korra nagu roomamistki redelil, pööningul kuulvat — kartsin.

Sõbrad ei kirjutanud.

Ma läksin siis ühel korral Tartu Saksa lehe „N. D. Z.“ toimetaja juurde ja palusin, mis säärasel korral teha tuleks, kui karta oleks, et mu kirjad kas adressaatidele kätte ei lähe, ehk mina nende omi ei saa. Kui põhjust oleks seda karta. Ma ei tunnud ju toimetajat isiklikult, ega tema mind. Ma arvasin et sellest ulatab, kui enese nime nimetan, endist elukutset Tartus ja nüüdist. Mulle kosteti, mis ju küll igaüks isegi sarnasel korral teab, et ma kirju kellegi teise isiku nime all saata võin.

„N. D. Z.“ toimetuse oli mu ligi. Vaesus ja ametitasus teevad inimese küll nulliks. Kui ma kord selleaegse „Post.“ abilise, advokaadi abilise hra T. juurde minna tahtsin ja ühe „Postimehe“ abilise käest selle adressi küsisin, vastas see: „Mis sa temast tahad?“ Ma arvasin, et tülitamist ei taheta, jäin rahule. Jäin, kuni, ükskord hirmust läbi küpsetatud siis lähedale „N. D. Z.“ toimetusse läksin.

Mul näis siin muud ei vaja olevat, kui inimest, keda ma usaldan ja kui kirjanikku austan.

Ja „N. D. Z.“ toimetaja võttis sel ajal isegi meie kirjanduse seltsi tüli asjus uue aja püüetest osa.

Nõnda siis.

Kartus kirjade pärast oli asjata. Varsti tuli mulle kiri, aga äär — sisse rebitud. Tugevasti üle tolli terve kuväärile.

Ja kätte toodi ta hiljemalt. Sel korral võõruses oli inimeste, nagu äraminejate jutt, kui passija kirja üles tõi, hoobilt visati ka väljamineku uks kõvasti kinni. Kell oli 8 õhtu.

Nagu väike — meeleavaldus — mõtlesin ma.

Mina rääkisin võimalikust kirjade ärajäämise kartusest ja nüüd — äär ära rebitud.

Mina sõitsin Väike-Maarjasse venna poole. Jõuluks. Aga säälg ei olnud õiget lahutust. Kirja äär. Koerad hauguvad — kahin põõningul.

Tähtsam asi ununes.

Kui kord vend ja isa mind vaatamas käisid, kui ma veel Tartus korteris olin, ja mulle passi tõi, tuli passimaksust ja päarahast jutt. Mis tegevat passiga? (Ma ei arva selle juures uurimist, iseäralist, kõne jooksu pärast.) See on ometi ilma? Ei, kolm rubla. Aga neid pidi ilma saama? Ei. Mul ei ole praegu raha. Küll ma maksan. Ja päaraha? Ei, seda ei võetud. Kuidas? Ei, nad sinu käest päaraha ei võtvat. Kuidas nii? Mina ei tea — ajakirjanikud ei maksvat päaraha. (Minu meelest ütles ta küll nii — kui ma siiski eksituses oleksin.) Aga ometi, ega ometi see olla või, et nad minult päaraha ei võta. See on Jakobi päaraha raamat. (Vend andis teise venna p. r. raamatu mu kätte, et selle temale kätte muretseksin.) Kas siis ma ei maksa? Ei — ma ei tea — nad

vist kirjutasid sinu pääraha minu oma külge — nii on see ikka olnud.

See oli see vahelugu.

Nüüd, Tartu tagasi tulles elasin ühe „Postimehe“ abi juures. Siingi oii nagu tumedat õhku. Kisa löödi ülemisel korral ära varastatud raamatutest, õigem passija kõneles, mehed käisid hoovil, vahtsid ülemisele korrale. Passija: Niisuguseid inimesi peab ta siin.

Mind.

Ma ei saanud kare olla. Ma olin — niisugune!

Passiga niisugune, aga — ametita.

Niisugune!

Kuid passijale maksin ma ometi ta vaeva. Uur ja suipalitu.

Läksin siis uuesti isakodu.

Siin kirjutasin veel „Nôia tütre“ ja „Käkimäe käo“.

Aga pea väsisin — siingi murede põue.

Isakodu — ja söögimure!

Ja ometi oli.

Vend oli selle rumala tembu teinud, et neli jänest maha lasknud. Minu kiri „Olevikus“, tema rentnik ja — kütt. Ja enne ta seda teinud ei olnud.

Veel suuremaid rumalusi tuli ette. Ma ise — igavusest kannustatud, võtsin püssi, istusin heinamaa serval vast 15 minutit vahil — jänest. Kuus kuni 80 sammu eemal. Teisel õhtul kõndisin aias, istusin saunaesikus — ikka 5—10 minutit. Asi ei meeldinud.

Ei ole ma tänini pääle varblase ja ühe haraka midagi lasknud.

Kolmandal õhtul ja ööl suur koerte kära naabri talus. Kui murravad. Mina käin ju püssiga ümber, ehk hobuvargad murdmas.

Teine päev kuulen, kui naabrilt küsin: Metsavahid olnud neil vahil — vahtipidamas salaküttide pääle.

Ma sõitsin teine päev Tartu. Siin tulid mulle linnavahid järele!

Asi joones!

Tulid järele ühte raamatupoodi, ukse pääle vaatama, kuhu ma sisse olin astunud.

Ma tean, et nad minu pärast vaatasid.

Midagi jäi vahele.

Selsamal päeval, kui ma kuulsin, et salakütte vahitud, sain nõnda öelda lennu päält „Olevikku“ silmata. Ühest härjast oli kõne, keda austatud. Ei ole ime, et kareda ümberkäigu järele järelpilkamist kardetakse. Ka mina mõtlesin, et Gr. mind pilkemärgilauaks valinud. Ei saanud aega lehte enda käes pidada. See oli veel ise mure.

Kui linnavahid mulle järele olid tulnud, ärritas see mind hirmsasti. Viha oli mõõtmata — au hirmsasti haavatud. Siis siin on „Kern des Pudels“, mõtlesin. Ma tormasin hra T. poole, siis linnavahtide ülema poole. Ei oska Vene keelt. Katsusin Saksa keeles. Kiusatakse taga, „verfolgt man“, kes? Aga nüüd ei tea. Ja kes oleks minu asemel teadnud?

Viimaks tuli meelde „Oleviku“ kiri. „Nii-sugune kiri.“ „Kas Gr. teid kiusab, seda ju ei ole.“ „Vist ta abi, hra S.“ „Ah, Geschwätz, — minge kreisiülema juurde.“ Sinna ma ei saanudki.

Haiguse viisin koju, et — S., et Gr. pääle kaebanud olin — südamevalu, äraandja tundmuse, ja ometi olin ma tõtt kõnelda tahtnud.

Linnavahid (metsavahid, kirjaääred, koerad, „niisugused“ ja siis veel „oh mu tütreke!“) olid mu südame puruks kiskunud. Lööb tuli liig äkitselt, tuli oli liig valus — mu kõne oli linnavahtidest ära kistud, ära söödud, võõriti keeratud.

Sest mälestus Gr. karmusest ja S. karmusest — isiklik leivaneeluline asi — oli nüüd poliitika patta langenud!

See näris südant, aga abi ei teadnud leida kusagilt.

Ja pääle selle — Mustlane elas oma paruni elu, ega tulnud oma enese nahatäiede korjajale appi — ei vähemagagi — ülespidamiseks.

Ja hra S-il oli ju hää meel, et ta minust lahti saanud, et ise kõik olla.

Nüüd poliitika kellas!

Sest hra S-il oli ikkagi isiklikult minu õnnetuse juures süü, kuid mitte selles, mis uulitsatel rõkkas ja rõkkab.

Ma pidin haigeks jääma, aidata end enam ei mõistnud. Linnavahid olid mu ära muljunud.

Vahe päält jäi lugu välja.

Ma kirjutasin „Nõia tütar“. Enne kui räägitud Tartu sõidu ette võtsin, oli ta esimesel korral (seda juttu kirjutasin ma teinekord ümber) valmis ja mitmest kohast olin ma teda ette lugenud. Nõiatütre nimi oli Leena. Ka mu vennanaise nimi. Vennatütar oli vabadiku laps, tema ka.

Muud — ühendust ma siin ei tea.

Kui ühel ööl laps ülelapselise kisaga kiskas, kõik nagu kõrvatumad näitasid, läksin

ma väikesele punnile appi minema. Arvasin, et ta hällis on, hällitan. Vennanaine oli alles esimest aastat meil, pulmas mind ei olnudki. Ta oli mulle ainult valla koolilapsena tuntud.

Laps oli poiss.

Kui ma hälli juure astusin, nägin, et see tühi oli. Laps oli süngis ja ta ema kui rasket und magaja mõnikord kunagi võib olla.

Ma näen, et laps süngis ja sellega minu abi asjata, võib aga kas ma aru pidasin, ema äratada — ma ei tea kuidas, aga enne, kui ma ära tuln, keeras ema teise külje ja sonis: oh mu tütreke!

Minu novelli mitu korda tundeliselt korratud hüüe!

Ka siin on midagi — mõtlen ma. Ka siin on. On jälle nagu see kirja äär, nagu see „niisugune“, aga ma ei tea, mis on?

Sest novell ei tule mulle ettegi — mis oleks tal sellega — vigur on.

Vigur viguri pääle, siin, säääl.

Siis tulid veel, nagu ütlesin, metsavahid ja koerte öökonsert.

Taheti ju, et ma märku võtaksin. Vist säärast taheti ka linnavahtidest: võta märku!

Aga siin — milles märku võtta? Tänapäev ei tea.

Hää.

Ma kõnelesin kord oma sõbrale ühest pil-dist „Gladderadatschis“ kui näitusest, mis mõnikord üle piiri lastakse tulla. Sõnad „ukas ja piits“ tulid siin ette. Ka mu vend tuli meie juurde.

Neid sõnu korrati nüüd ja näriti nende kal-
lal. Aeg läks. Kui ma ükskord põueoda sar-
nase noa venna laua pääl nägin, seda tõesti
põueodaks pidades ja piitsa kangasjalul, kui
ma nuga nähes raskesti ehmatasin (mis mõtleb
mõnikord raske mure alune enese kohta, enese
eluväärtolemise kohta, et kas ta asjata ei ole!)
siis piitsa nähes mul sõnad „ukas ja piits“ ette
lõid, ühtlasi aga väike poisike, aastane kuue,
kui ratta pääl kisendama hakkas: „Oi vaata,
nuga ja piits, nuga ja piits!“ siis arvasin ma,
ma olin ju liig palju väsinud. . . arvasin
enese elu üle otsuse tehtud olevat ja ootasin
lõpu toojaid.

Siis naerdi — naerdi nii kõlisevalt, et hing
mul kärises . . .

Kas ma vahele olen jätnud? Oli akna
tulenöör — silmapilkne, enne olnud, kui see
nuga, või pärast?

Viirastus — võiks teid puupäid see ja teine
võtta. Teil oleks vist viirastus, kui keegi ru-
sikaga — virutaks.

Ma ei ole veel öelnud, et ma Tartust
maale kolides ka vennale kõnelsin, et ma ehk
kahtlustatud, vahitud võin olla.

Hää küll. Oli nuga varem või see „viiras-
tus“. Kord luuletasin ma midagi. Tahtsin,
õigem öelda. Võim või alatus, või mammon,
kes tahab voorust ennast kummardama panna,
et ta selle eest temale kõik annaks. Sina
oled kerjaja, mina kuningas, kostab voorus.

Võib olla, sain ma sellel pilgul segatud,
sest minule tuli ette, nagu oleksin ma halba
asja kujutada tahtnud, ja ma viskasin lehe kõr-
vale. Tegin midagi teist mõtet tehtavaks.

Kord nüüd tuli keegi võõras meile. Istusid vennaga minu ligidal. Rusuv olek. Mina mõtlen oma kord hakatud laulu. „Vahetatud lapsed,“ sõnab vend. Mulle tuleb meelde, et ma teise laulu ära kapi otsa panin „Sa oled kerjaja, ma kuningas“, ja teist tegin. Siis tuleb meelde säng ja lapse kisa ja „oh mu tütreke!“ Ma ei tea, kumma pääle nüüd, laulu pääle või luuletuse pääle mõeldes — ma kat-
susin leida, kumma kohta venna sõna „vahe-
tatud lapsed“ käis, kui akna taga kiir lühike tule narmas, kõverdunud paela taoline välkus ja kadus. Nägija K. K. läks näost ka teist karva.

Kui aga mina, juba tervele mõttele kadu-
nud, kirvestega hirmutatud jne., enesele kinni-
võtjaid ootasin (nuga ja piits) ja neid ikka ei
tulnud, võõras mõju (ma ei tea ta nime —
kui kõne — jne.) ikka oma hävitavamat mõju
olid avaldanud, mina usun, et ma, hukka läi-
nud, nüüd parandatud olen ja sedasama
rohtu ka oma sõpradele, vennale, Krimmile,
M. Michelsonile soovin, see on, neile nihi-
lismi urbadele, nende nimed aknaklaasi niis-
kuse pääle sõrmega kirjutan, näen teise
ruudu pääl Pabiloni salakirja mene, tekel:

liiv
egal
lage,

ja sāngi lähen, pikutan ja siis kui parem arvan
olevat, silmavett küsin, pesen ja külm vesi —
tuba oli kui saun, süsa põletati — mind ime-
likult karastab — lõõmab korraga akna taga
veripunane tuli loitma. Hirmus oli.

Siis päev läbi — punane, sinine. Ühe akna taga, teise.

Hallutsinatsioon — minge, minge, teie nälgase suust ärasööjad! Kiskuge enestele! Võtke. Saage sellega täis!

Kui ma sellesama päeva õhtu magama heidan, või teine õhtu, olen ma kui murtud hein. Neli päeva ju söögita, joon palju vett. Viimaks on keegi veel sellegi sisse sülitanud!

Et ma joomise jätaks.

Nõnda talu arstid, aitajad.

Ma olen pikali, hoigan. Kui ma teine päev välja lähen, hoiatatakse metsast vastu.

Nõnda talumatsid! Pilkab, et eest ära saaksin. Vahest aga: paras, paras!

Kui ma siis õhtul enne Jüripäeva magama heidan — külmale, niiskele põrandale muidugi, olgugi, et kott all, olen ma kui murtud. Kella tiksumine on hirmus. Tuleb meelde Allan Poe kole inkvisiitori triikkel-kirves.

Kui ma siis öösel vennaga linna hakkan tulema ja vend tuld latri süütab — lööb veripunane leek vastu latrit.

Mul ei ole jõudu, arusaamist.

Ei ole märkamist . . .

Vist „ah!“ kõlab tema suust, mul ei ole märkamist . . .

Tiku toosi oli ta enese süngi eest võtnud, ahju äärelt, vist ei teadnud ta ka ise, mis ta võtnud, „ah!“ — mul ei ole märkamist . . .

Ja kui ta linnas mulle soovib tohtri juurde minna, mina aga mõtlen, kas see punase tule ja kas see kinnivõtjate vastu aitab, vaatab vend maha . . .

Mul ei ole märkamist . . . Ja kui ta nii enne kui pärast kõrvale püüab vaadata, ei ole mul märkamist . . .

O, vale kurat, küll teed sa väikestest kiudest kõva võrgu.

Üteldud mulle, kust tuled pärit, ja mulle ei oleks tohtrit vaja olnud.

Maal.

— — — — —
Rupsi siht näikse niisugune olnud olevat: Anname valu, piiname, küll ta siis oma kiusajad üles otsib.

Ehk oma vead ära tunneb. Oma asjad ära õiendab.

Linnas on süüdlased. „Niisugune tahab rudida.“ „Küll ma niisuguseid rudin,“ vennanaise sõnad.

„Rudin,“ s. o. pigistan, litsun, vaotan.

Vaotama, pressima näib ka kellahääletaja siht olevat.

Niisuguseid rudin. See on nüüd võtta, Eesti vaimutöölisi, kirjanikke.

Noh, niisugustel on ju rudijaid isegi.

Venestus-rudi.

*

Ma tähendasin, et sellest sõnast päale, „ärge ajage mind kolerasse,“ sissikutel hää

oli vahele kaevada. Oli seda vaimu Gr. sees enam, ja avaldas ta selsamal mõttel paha-meelt, siis oli lõhe väljas tuntud ja uuristajaid ei puudunud.

Isekeskis toimetust tülisse ajada, see oli kõige otstarbekohasem.

Ja S. põlves oli avalik pahurus.

Mis siis?

Mind vaevas Gr. sõna, ei läinud meelest vagunis, ei ka V. M-s.

Oleks reheliste sekeldus õige, et S. Sibirien siin osa mängis, siis kannaks Eesti süüdi.

Kas kõike?

Vaevalt. Siin ei tea midagi öelda. Sest said Gr. vihkajad teada, siis oli sellest küll.

Nüüd S. sõna, Kennani „Siber“ ei ole keelatud. Võib säält ja säält praegu osta. (Jaan. 1909.)

Mis selle ütluse järgi Siberist jääb?

Ei midagi. Aga harimata rahva seas oleks isin siiski väärt. — Ei tea, mis oli. —

Ja ega tallajaid puudu. Nüüd mõisa jaht.

Ainult paar korda oli Alatskivilt mõni sõnum lehes.

Noh, aga rahvas?

Ja meie majasse kõige vanema aja inimesed. Inimesed, kes „kirjamehed“ ei ole. See on rahva mõistel öelda. Kuid tõesti. Mu kõige nooremast elust pääle oli meie talus raamatukogude raamatuid, kihelkonnakooli õpilaste kooliraamatuid, ajalehed aastat 20 — ehk enamgi käimas; meil olid kuldnoka kastid puis, kui Eestis seda veel ehk kuskil ei olnud — seda K. kihelkonna koolmeistrite eeskujul.

Juba siis imestati: „Või, neil metslinnud kodu kastis.“

Ja maneskite pärast pilgati meie poisse kuni vereni. Vaesed, aga kannavad maneskid. Sandiräbalad!

Aegapidi jõudis ümberkaudne rahvas sinasamasse. Pilkajad viisid omadki lapsed kooli. Kuid üks osa vallast, Vene küladega ligistikku, ei teinud vähematki muutust kooliga. See nurk, need nurgad olid pimedad nagu tänagi.

Säält nüüd toodi meie majasse naine.
Hüva küll.

*

Küll ma niisugused rudin, linnas on süüdlased.

Kuidas on linnas süüdlased? Mina kirjutan üleüldise tähendusliku kirja ühe halva kombe üle, mõisniku sügisese jahi üle. Mina olen selle päale küll vennanaise isast äratuse saanud, aga kiri oli üleüldine, minu enese silmanähtuste, kui ka vanemate aegade mälestus. Aga kiri oli üleüldine, ütlen veel.

Ja ei oleks tol korral, kui v. naise isa kõneles, isegi mõisnikud mitte jahtinudki, s. o. kui to jutt nii vale oleks olnud, ka siis ei oleks sääal süüd. Ei olnud jahti, rõõmustav, kedagi isiklikult nimetatud ei olnud. Aga sääraseid jahtisid sel ajal veel peeti.

Sellest on küll.

Peipsiäärsed, mis küll kirjas ette tuli, ei lükanud kedagi ümber.

Ja kellele liiga tehtud, oleks võinud kaebada. Mis puutus see nendesse, minu vennasse, naisesse, selle isasse.

Aga mõisnikule taheti „sõber“ olla. Mulle ka. Noh, mõlematele ei võinud. Jahi kombele talu mail, väljadel, taheti sõber olla, ütlen. Et meie mõisnikud enne kirja kirjutamist v. vaise isa järgi nõnda jahtinud, talu mail, siis tunti, kelle kohta kiri tähenduslikult käis, kust äratuse sai.

Kas ta siis vale oli, jaht. Ei, seda ta ei võinud olla.

Ja selle kõige pääle üleüldine kiri, peipsiäärsete nimetusega küll.

Ja mis sellest siis viga. Oleks säääl kaebtusvõimulist olnud, oleks kaevatud.

Oleks säääl v a l e t olnud, oleks kaevatud.

Oli õige, mis oli siis tembutada? Meelust taheti näidata.

Linnas on süüdlased.

Aga mis tegi vend? Tema, ei iial kütt, ei püssi katsunudki, parandas surnud vennalt püssi, ja et naisevennad selles harjunud, harjus temagi. Tema laskis just sel sügisel ja pääle kirja avaldamist oma orase põllult jäneseid.

Kus on siin rentniku tarkus, ettevaatus, ehk kui see sündinud, minu hoiatuse tähelepanek, mida ta minult sai?

Kui ma kodu tulin, siis ta enam ei lasknud. Aga igavus teeb imet. Siis läksin ma i s e kütile. Kuid mõni minut vältas oode. Ja paaril õhtul. Minust jäi püss lahtilaskmata, küti amet õppimata.

Kuid selsamal nädalal, teisel õhtul pääle mu käiku, pandi naabri talu vahtisid, metsavahtisid täis: valvama meid, mind!

Ma tahan nõnda avalik olla, kui siin üldse midagi avalik olla ehk salata on.

Vend ehk tegi ebatargalt, minu asi oli lusti asi, meelelahutus, ei ulatanud kellegi õiguste külge — kuid mäherdune lõkkev viha!

Linnas on süüdlased?

Linnas süüdlased? Aga linna asi oli ussi-töö, kui oli, ehk oli ennast süüdlaseks pidajate kartus, kui oli, ehk oli ära hirmutatud, järelevahitud inimeste kartus, kui oli, need kõik on arvamised. Siin aga oli avalik meeleavaldus, avalik seljatagususe märk, avalik kartus, kui tahetakse, ja selgesti nähtav kalduv üleminek — mulle vastaseks.

Kas mõni ajakirjanik või kirjanik ilma laituseta, laimajateta?

Aga kas rääkis naine või vend minuga sõnagi, küsis, päris, elas kui perekonnas vaja?

Lapse hälli ees sain segast keelt kuulda — näha, mis ei tahtnud.

See oli ülemineku eeli, ehk vähemalt, kui ta veel avalik ei olnud.

Kas mõni ajakirjanik laituseta? Aga vennaine ei kõnelnud, kui elav vahakuju, sõnagi — tal olid paremad nõuandjad.

Siis tuli välja rõõmus inimene, tembukeeli kõneleja.

Linnas süüdlased. Kes aga nüüd akende valgustaja? Kelle käsul, nõul?

„Niisuguseid oskan ma rudida.“ Tema rudis, „linnas ruditi“, kus kõik ruditi — ja tema, kasvatuses täitsa ilma, vaevalt lugeda porssiv, tema otsustas oma keeli ja sõpruskonna meeli.

Ma olin vennale rääkinud koju sõites, et mu elu tumedaks ähvardab minna. Seda on naine kuulnud. Ma rääkisin, et mind ehk kellegi poolt tähele pannakse, ei tea kellelt, ka seda.

Kes oli aknate valgustaja, kelle käsul?

Nii palju nalja ja rõõmu leidis nüüd see paha inimene minu kohta ja üle.

Ja see ehmatas mind surmani. Ehmatas, kartus, kole aimdus.

Naine aga lõbus kui lõoke.

Ja siis lapsed ja — isegi vanemad! Uus aeg, asi.

*

Müüraja! Nüüd pead kannatama, mu pää on verd täis!

*

„Olevik“ oli kolevik, aga Peipsi park langes talle kaela!

„Olevikule“ oli teenitud, aga kas ta mulle teenitud oli?

Eesti asi ja Eesti aeg!

„Olevik“ oli südametu ja meeletu enese puutumata kohuste täitja, tükiaegse pea üksitöötava liikme vastu. Tema sisse elatud, — ei puutunud asi kõik temasse.

Nii palju vintsutati juba Tartus.

Sellest tuli: „Mind kiusatakse taga“ selleaegsele shandarmite ülemale Nikolinile, hra T. nõuandel.

Kuid avalikult olid ju linnavahid enne seda silmapilku kauplusse järele vahtima tulnud. Olin surmani ehmatanud, T-le ei saanud asjalugu ka enam seletada — nõnda hirm oli. Arvasin, et enne õhtut raudus ehk saadetud olen.

Miks — ?

Ja see'p see oligi asja koledam külg.

Aga kust tuli nii hirmus kartus nii äkitselt ?

Vennanaise segastest sõnadest ja olekust enne seda — kõik lõi äkitselt valgeks.

Kas oli ta enne seda kõnelnud: „Oh mu tütreke ?!“

Küll.

Ja — kui sureja ehk kui kaval voodis, kes ei — häbene !

Säält see kole valgus ja hirm. Oli ju muidugi kartusi enne olnud — need ei oleks mind iial e h m a t a d a jõudnud. Kui ka ei tea, mis halba tulemas, inimene õigel teel ei karda.

Metsavahtide valv oli ka just enne Tartu sõitu olnud. Siis ehmatas üks „Oleviku“ kiri, lehes. Neil ei oleks mõju olnud koduses selges elus. Kuid kas ta oli selge ?

Kirjutasin jutu „Nõia tütar,“ lugesin tükati ette.

Ei ilma, ilmset põhjuseks — oli naine ometi hirmus vaevelnud : Mind teotab, kirjeldab !

Peipsi ümbruse asi !

Hoidku küll.

Säält mulle : „mu tütreke“ ja voodiesine ja säält mulle surm südame !

Ja nüüd : linnas on süüdlased.

Linnas on vast laimajad, ise hädasolejad laimatud — mis ju meil vahest ei ole kannatada — linnas võib vaenlane olla — aga mitte õ n n e t u s. See oli kodus. Mitte hirmutus.

Rudi siis.

Aga ruditi. Last ruditi, et ta kisendaks, ruditi, et mina kardaks. Seda oli kui vaja.

Ja kelle akna tuled? Jumal vastaku. „Need on su pääs,“ kostab naine.

Ja kui siis tulikuuma leili käes mõistus tõesti segi läks — akna tuled, palav kamber — kui siis surma oodatakse, kinnivõtjaid, neid ei tule, naine lastega heledalt naerab — kui siis väljakaratakse, et linna joosta, sest „kohus“ on üle kõige, soldati moodi rind ette üle õue minnakse, kui ei tea mis öelda, keda tabada, siis lüüakse rehe all soldati moodi trummi.

Vana pada!

Ja tõesti uskusin ma, et soldatid rehe all valve pääl on.

„Kui ma põristasin siis läks ta kui tuul!“

Nõnda naine nüüd mõni aasta tagasi naerdes.

Aitäh! Siis nüüd enese sõnade järele salapolitseid mängitud! Kas ei ole ilus terve mäng viimse poole tegemise järele (kelle aknad?), mis südant vaevab, sest et kõnelda häbi oli — häbi oma maja inimese uuesti võetud naise oleku pärast, kellest — kõnelda ei saa, et ta ise äralik on.

See siis pidi see mõistuse kraadija olema!

Ja kui uuesti tulnud naist püüdis teda ju igaüks majas tarviliselt austada ja nõnda oli tal kõigi üle mõju.

Häbeneb — nõdrameelne!

O—!

* * *

Pää valutab mis hirmus. Süda töötab korratult. Kõik kõrge närvihaiguse tundemärgid.

* * *

Sel ajal käis venelasi kui vihma meie talusse. Kõiksugu kaupmehed ja asjaajajad. Ka nende kõne oli porisegi — tähenduslik.

Noh, pumba asi. Ja pump oli mulle enesele — tundmata.

Ja mis võisin ma ette võtta. Iga seletuse püüegi nende vastu: vaimuhaige! Ei, naer. Nüüd nad vastasid nii, pärast, ikka, kui kusa-gil tahtsid rada raiuda.

Ja nüüd — seesama laul. Nemad tõendavad haigust, neid ustakse.

Ja kes on selle haiguse sünnitanud. Ptüi!

Oh, kavalust on rohkem ilmas, kurja kavalust kui rohtu muru pinnal.

Sel, sellel ilusal ajal, kus mul hirmu ja häda pärast, teadmatuse pärast, kui mul Peipsi kõige raskusega kaelas, — tahan vahe pääl tähendada — mu ära hirmutatud omaksed, neid, petetuid, käidi vaatamas ja katsumas, kohutamas ja näägutamas, — kirjutas Riia Vene leht, rahvas mõistvat mõnikord paremast püüdest aetud, politsei kohuseid täita.

Küll pidi siis Eesti asi hirmsas hinnas seisma. Sest kui ma Jüripäeval 1893 Tartu sõitsin, oli guillotin „Postimehe“ ukse ette, Henningi platsile näha pandud.

Ma sain siiski veel aru, ehk küll kõik ümber kees ja kääris, et see nokutus on, ehk küll mulle lüpsi töö vaigiti, omastest.

Aga kodus vennalapsed jälle kaelas, väsitamas ja kunstkeelt kõnelemas — väljapumbe vastused. Aga pumbe oli mulle seletamata.

Küll oli see piin kole, küll hirmus!

Mu vend revideeris „Oleviku“ poliitika ringvaatusi, üksikuid tähendusi, sõnu välja pildudes.

Ei või värvitumat ja tühisemat mõelda, kui need ringvaated. Ei kusagil elu ta tähenduses, seegi mitme tsensori alt läbi läinud — siiski veel!

Ja „Kihelkonna kirjasid“ uuriti. Kôike, kôike. Jah, arvamises, et tõesti sala kohus, sala otsimise ring kusagi kodus varjul, andsin oma „Nôia tütre“ esimese musta kirja — aega oli kodus palju, kirjutasin ümber — „läbi vaadata“.

Ja vend võttis vastu ja kadus rehe alla. Vastus toodi tütre suu läbi: „Wildegas kokku mänginud.“

Asi kah.

Kôik elujärgud, elukohad, elamiseajad otsiti läbi, veeriti ette korrapärast. Iseäranis Tallinnamaal venna Jakobi elu. Mängiti ette, kõneldi tähenduse keeli.

Selles oli vennanaine imeosav.

Ja nali, ikka see kõliseva hääleline nali!

Endise mure aja järgi oli tema alatasa sulav rõõmus. Suur oli muudatus.

Pill oli täiesti hullude käes.

Kuhu asjad mõnikord kaovad?

Kuhu asjad mõnikord kaovad, on koguni arusaamata. Umbes kuu aega tagasi kirjutasin ma Tartust „Berliini Päevalehele“ mitu-setu kirja, millest, nagu näen, ükski kätte ei läinud, pääle ühe, mille markeerisin. Teised saatsin kõik margita.

Mis mina nendes kirjades kirjutasin?

Mina jutustasin sellest, et meie oleksime vilet puhunud ja Teie ei oleks mitte tantsinud; et meie oleksime ära surnud ja jälle üles tõusnud — ja surm ei olegi naljaasi — ja keegi ei oleks mitte tähelegi pannud!

Et nii väga osavõtmata meile ollakse, meile, Aleksander II-le, III-le kui Leo Tolstoile, kes ka veel Tolstoinagi surnud ei ole, vaid priske isakesena edasi elab — oli au talt musu saada ja temalt kuulda, et mu nimi Paul olla —; ja et isegi meie Hiina mehed (kurvad küll Mandshuria pärast) siiski kõigest jõust katku teha punnime ja Venemaale pääle tungime, kõik

hää asja ja hää mehikese kasuks — noh, Poola kasuks!

Seda mina kirjutasin.

Ja siis kirjutasin mina, kuidas Euroopa Nr. Nr. (vabandatagu, vali inkognito oli nõutud ja mina sain aru) oleksid kui numbrid meie linna (ise mõtlesin: Tartusse) tulnud ja elaksid siin kui gnoomid, see on pisitillukesed vaimud, põialpoisid nii, varjus ja varjatud, ja et nemad paha tembu oleksid teinud, ühe — pupekuningakese!

Mina arvasin nüüd, et ega säärast ilmasüüta asjakest keegi ei taha takistada — Poola uut ühendust. Kellel võiks küll kõik selle vastu midagi olla.

Minul ei olnud markisid, panin ilma margita postkasti. Arvasin, mõni hää inimene paneb margi. Nõnda vist pidi olnud olema, sest postiametnik, kellelt küsisin, kas siia ei ole ilma margita kirju toodud, vastas mulle: „Need saadetakse ära.“

Aga nad on ära varastatud.

Tallinnas, 28. aprill 1911.

Paul Aleksandrovitsh Romanov.
(Juhan Liiv.)

P. S. Ma kirjutasin sellestki, kuidas keiserinna Katarina neli last sünnitanud, ja et Vene valitsejate proudad seda sest saadik enesele Pariisi moeks peavad.

Seesama.

Aärmärkused.

Sõnad helisevad. Helin on
meie hing. J. L.

Kiri on seisakule pandud kõne. Noodipääd on häälte kujud, seisakule pandud häälte liikumine, muusika. Paar takti niisuguseid tagavaraks pandud liikumisi üles äratada ja kõik võib tulla: rõõmu, kurbtust.

Marmor, gips ja savi on reaalse, nähtava jälletajad. Kunstniku hinges on nähtava, reaalse ärapilt, nagu komponisti omaski oli. Iga mulje ehk laast viib kujutaja kujule ligemale: marmor, gips ja savi on nähtava jälletajad, reaalse elu savisesse, kivisesse seisakusse panejad. Sest kõik nähtav, reaalne „voolab“. Kangelane näitab käega kuhugi jne., mis kunstniku mõtte nähtavaks teeb, kujutatavat nähtavat nägematuga, „eluga“, „voolamisega“, mõttega seob. Ühe seisaku silmapilguga annab kivi, raud ehk värv terve sündmuse, mõtte, reaalse elu ja meie elame aastatuhandeid mõttes sinna külge — seisaku pilk suure ajaloo sündmuse lävel — ühe kangelase kehastus sidus meie temaga, selle voolavaga.

Valguse ja varjuga kujutab kunstmaaler sedasama, mis kujukunstnik, skulptor. Nähtava ära kirjutajana, kopistina, joonestajana annab ta nähtava teisendi, näopildi, portree, kui üksikseisaku ta kujutussilmapilgul ja ilma tagaseinata. Astub ta asjadega kônesse, see on, seob need välise ilmaga, kehadega, naabritega, kaasasjadega, — astub mõte juurde — elu, liikumine. Ühendab meid eluga, inimese mõtete ja tundmuste vallaga.

*

Mis mina sellega tahan? Mina tahan sellega neid asju ära ütelda, mis ütelda niisama rasked on kui loomine ise — hää õnnega lähedalt koos. Helin on kord alganud millegi kohta, ära ajada mina ei saa, vaid — tulgu meile sinu riik!

Ja sellepärast algan ma veel kord: Noodipää all on hää. Hääle kiiruses ta iseloom, hääle raskuses ja vahelduses ta seesmine sisuraskus. Noodipää otsib oma võtjat klahvi ehk keele pääl ja kõik on käes.

Ja sõnaga on samuti — teise kõrval! Temagi on noodipää. Tähenduseta keha, asja nimi ainuses, aga kompositsioon teise kõrval. Siin on kõik see saladus, mille pääle ma välja lähen.

Asja nimi toob asja enese ajule näha, ilma et me teda ennast näha tarvitseksime. Meie oleme mälestuse läbi tema külge seotud, ta on täitsa elavaks saanud, vahet ei ole endise silmalise nägemise ja nüüdse selle nägemise ehk vaimlise olevuse uuesti meeldetuletuse, kajastuse, uuesti sündimise, reproduktsiooni vormilise tiheduse vahel mitte. Ütleme, vast

oleme veeuputuse läbi elanud, virmalisi näinud ehk sabaga tähte ja nüüd kuuleme ehk loeme aastate järele: veeuputus, sabaga täht jne. Pildid nähtavast ja muljed kuuldust on kajastuses niisama selged.

Veel kord, sõnad on asjade kujud, pildid jälletajad, kajastused.

*

Ma arvan, et juba igaüks teab, et ma kõnelevast kunstist kõnelema tahan hakata.

Kui väga kõnes-looja, luulekunst muusikaga ligidases ühenduses on, paistab kohe.

Muusika esitab hääle muutmise läbi tundmusi, kõne sõnade läbi asju ja olemist, millest mõtlemine ja tundmused tulevad.

Ja nõnda läheneb luulekunst, nimelt lüürika, ennem muusikale, mõtlev, juurdlev, kujutav, jutustav enam plastilisele, kehalisele, asjalisele, asjale (Gegenstand).

Kui nüüd klaveri ette istuja korraga ühe klahvi valesti võtab? Halb.

Ja kui sõna valesti võetakse, kui pinsel vääratab ehk joon vaimus juba kindel ei ole —.

Kõik ühesugune õnnetus!

Tuglasega ütlen: teised näevad üksi luules rütmi, kokkukõla, õrnust, vägevust, nagu ei oleks proosas seda ollagi!

Kõne — ta on kõik muusika!

Kõik aga ka plastika!

Sest terve kõnekunsti töö rikuvad ainult kaks vehi-väikest asja ära: sõnu oli kas liig vähe, ehk — liig palju.

*

Et kõik tundmuslik tõesti nähtava kuju on, siis tuleb loomise juures ikka nähtavaga algada, nähtavaga varjusarnast siduda, — nähtavust, kehasust, kehadest, ainetest!

• Kehadest saab ehitada.

Tundmusi saab tuletada.

Kuid ehitus on kaine, plastiline. Palju kehasid, — võib külmus tulla.

Muusikalised, lüürilised ärapildid pikkades ridades, ilma oma valitseva isandata, positsioonita, võivad — und sünnitada.

Palju mett koos, — upute!

Seda tahtsin ma öelda, et mõned enese ajutöö nõrkust paljude ilusate sõnade sisse tahavad varjata — näit. noored armastuse hellusest ja õnnest kirjutades, ja ei anna oma kujule positsiooni.

Nagu selgroota silk.

Ei, ilma ei saa petta, enese oskamatust sõnade kuhjamisaga katta.

See natukene, mis selgroota oli, uppus ära.

On nagu subjektita prädikaat. Kunsti mõttes täiesti seda.

Sest kandja ehituskivi puudus.

Aga ikka seda meeles pidada: mis asjad ise, ilma et nende esitaja välja paistaks, omast jõust, midagi k o g e m a t a, uut, ammu ot-sitavat ütelda saavad, siis —

Nüüd see see ongi.

Ära too iseennast mulle näha, — mina olen samasugune, — mine kuhugi kivi sisse, kännu sisse, — hoia oma saladus endale!

Tule mulle kunstiga, mitte loomulisega.

Keeda, küpseta, piparda oma aine läbi.

Vôta kontrastide eel sarnase juurde sarnane, viska kõlbmatu teisele poole — tule siis suurelt!

Kusagil ei ole sõnade rohkus ja „aga“, „kuid“, ehk mõistete kordamine hirksam kui sääli — kontrast kadus — ei tea kuhu. Kass sõi ära.

Lahuta ja vali, lahuta surmapõlgtusega! Ükskord tõmbab lahutatav end vägivallega kokku — viib sind ühes — loomine!

*

Hiljuti võtsin kätte miski lehe — kujutas keegi oma armastuse tundmusi ja suve päeva. Küll oli ilus keel. Küll oli ilus lauseehitus, küll oli määratud pikkus, aga mis puudus — oli asi, millest kõneldi. Ta ei jäänud ei päikesese paiste külge, ei ka suve päeva külge, ei kõlvanud ta kirjeldajale enesele — ta ei olnud loomukohane.

Vägimehe kannatusega katsusin vaprust näidata, algasin kümme korda lugemist, ei saanud lõpuni ja kui sain, ei teadnud, mida olin lugenud.

Ei saa müüri ehitada kivide varjudest, vaid kividest enestest.

*

Enam kui kümmekond aastat tagasi, kui Eestis isesugune kahvatanud sentimentaalsus noorte loomise katsetes hakkas ilmuma.

Sentimentaalsed kujutused, väsinud, kurvas kujus. Katsuti lootusetust, võimetust, seespist rõhuvust kehastada. Hall taevas, hall loodus, hall sügise, hall igavus, tühjus, õud-

sus. Sõnadest kaugemale, objektideni, läbi-
lööva mõtteni ei saadud.

Oli kui hall kool, väsinud stiil maksma
saanud.

Mis kui „Eesti väsimus“ viimaks trehvava
sõnana välja löi.

Kes ei tunneks Eesti väsimust. Ei teaks,
mis see on.

Antagu andeks.

Kõigest ilma, luuletasin ma, et just ko-
dus Kaiser & Hoffmanni „Retorik“ äratajaks
oli, aastat kaks — hallist murest, hal-
list igavusest, — ei, õigem sügisest, sügiseli-
sest. Et nad hukka läksid, ei ole tarvis se-
letada.

Ah ja, tahtsin öelda, et inimesel mõnikord
nii on, nagu ta peaks oma rumaluse ära te-
gema, siis ta saab elada. Ka minul
nii praegu. Ma sumpan oma rumalusele
sisse, või maksu ta elu.

Aga siis, kui rumalus tehtud, siis näe-
vad kõik, et see tarkus oli, mitte rumalus —
elu kaitse — tung pimedusest valgusele!

Ma, väike ise, tegin omi väikseid sügise
laulusid — olin hall üle ja üle.

Kõrvetasin nad.

Ja siis leidsin halli luule, kurva, tühja kir-
jelduse kirjanduses eest. Leidsin enese omast
nõrgema.

Küll oli siis valus!

Põletatud!

Ajalehed rääkisid minust, kuigi harva, ja
— keda Jumal tahab nuhelda, seda laseb ta
meelitada — kiites.

Järelaim võib kah kaasa mängida.

Ja — eks vast minugi väsimus olnud Eesti väsimus.

Linnuke laulab kosutavas suve õhus — laulik laulikust kaasa veetud.

Ja Eesti väsimus — kas see ei olnud tükk Eestist — ühe kehaline nõrkus ja teise, Gr., Eesti häbematus. Sest A. Gr. ehitas maja ja mina kirjutasin lehte. Mees käis ise laksutades udest, kui koju tuli. Mis tal on? Ütlen koha üles — küll ta keelab, tõstab palka. Ei, lahkumine tahetud.

Lähen.

Lähen mures koju, Johannes Scherri Euroopa kirjanduse ajalugu põues. Lagunud isatalu vastas.

Viskan vaimustuses tähenduse ajalehte asja üle, mis laita kuulu järgi kohaseks pidasin. Lagunus ja varatus nõuavad

Kiri oli kare, rentniku seisupaik oma ärasalgamisele avatlev. Gr-ist mahajäetud, omastest salatud, luuletasin ma oma halli luulet! . . .

Kes rohkem nõuab — laulgu!

Välised mõjud mängisid kaasa väsinud stiilile, hallile koolile. Aeg vormib mehi.

Aga ei üksi Eesti väsimus ei olnud sentimentaalse selgrootuse põhi — oli Eesti kunstioskamatus, hällis virisev romaan ja lüürika.

Oli aga ka midagi kui moodsat, tahtis seda olla. Troostituse esitus ei tunginud aga kusagile arusaamiseni, võimiseni, läbi. Ta tahtis aeg olla, aga ei olnud seda.

Ei olnud mina ta põhi, kui vast kaasmõju maha arvame, ka mitte.

Ta oli loomise võimetu, nagu ta seda praegu on.

*

Jah, ühesugusus, sentimentaalse kõiges nägemine, on plastilise ära lämmatanud. Hiline õhtu — higista ja — asjata. See jääb lugejale järele.

Kunstita kompositsioon ja siiski — kõrvitsa esimene õis.

See lõpmatu eleegiline, müstiline valu sügise looduses —

Raputage loodus luupainajana seljast! Nii-sugune ta ei ole!

*

Ilma jutustamiseta juttu, skitsi, novelli ega romaani ei ole. Jutustamise kannatust ei ole, tahetakse kõik korraga anda ja ei anta midagi.

Ja läinud generatsiooni varjudest enam uut elu luua ei saa. Nad on hauda läinud ja nendest tundmustele antud kujud, sõnad jäänud. Uut Schillerit ei loetaks enam nagu enne Schilleritki Schillerit ei olnud.

Urise sina . . .

Kui sa nüüd ust ei tunnud . . .

Otsid teda igavesti asjata! —

*

Kuidas üks vale hääl terve muusikatüki rikub, nõnda iga ilmaasjata sõna keelemuusika, ta jõu. Ühendamine ehk lahutamine olgu piinlik puhas, et mitte üks ilmaasjata sõna päämõtte esitajat ära ei lõdvenda, väsita.

Siin närtsinud lilled ja lehed,
laulab kurb laulus J. Lipp.

Aga mis tähendavad siin veel lehed? Lehed, kus juba lilledki närtsinud? Eks ole lill, ôis ometi tähendusrikkam kui leht.

See on väsitav, lõdvendav juurdelisand.

Niisuguseid vahesid ei ole hakatudki veel Eestis tegema, ja siin on ometi terve võimine ära karakteriseeritud — dissotsiatsioon kui puuduks koguni.

See on see vesine, see ümmargune, see mage luule ja proosa.

*

Oh, sina oled peenikene paiss, sõnadega maalimine.

Ärgu olgu viimases midagi tehtud, vaid tuntud, just helinaks, oma algolevuseks, sõnaks saanud; ja viimases, nõnda öelda, joonestuses, kaine-kujutavas, asjalikus, rajavas, eesjoonekesi ajavas, telingus, mitte tundelisi hüüdeid, vast aga küll nägemata kaastundmust — sarnane reab sarnasele . . . ennem nägematu astub veel salakesi kangiks juurde . . .

Ma ei jõua unustada viimase kohta näitust ehituskunstist.

Inetu kivi, konarline, aga kindel. Lubi ja näotu vahetäitja kivikiilukene. Kaine ja labane, igav ja proosaline.

Objekt objekti pääl hunikus. Surnud kraam. Aga need kinnitatakse ette-teatud plaani järele.

Ja kui valmis templisse astume, missugune vägevus: võlvide, sammaste suurus, kontrastide tugevus ja õrnus — luule ja labasus — nendes on kaja, meistri kätetöös — hing kivis, lubjas, ja subektiivne tõstab korraga enese kõrgele üle objektiivse.

Miks ei katsuta enne labane, näotu olla, et ilusale jn vaimustavale tõusta! Miks tahtakse k o h e suur olla?

Tuglas: „Oma päikese poole.“ Miks ot-sitakse eha kumas surma müstilisi varjusid õnneliku noorpaari kirjelduse alguses, ehk olgu siis, et õnnelik naine tõesti närvihaige, enam, vaimuhaige on, sest et ta oma õnne kardab.

Terve inimene ei kardab õnne. Ja on närvihaige — siiski ometi on kõik see olemise elegia nii kruvitud, sunnitud, et — rohkem haledust kirjutaja vaeva, kui ta esituse vastu tunnend . . .

Tagasi oma eelmõtete juure pöörates, tahaksime vist kõik uskuda, et asjadest, mitte nende varjudest, midagi sünnitada laseb.

*

Meie tahame südame tormirutulist tegevust, tundekiirust seisakule panna; meie tahame tarretust liikuma seada, halli aega kõnelema, kaljumäge vägevust avaldama — looduse esijõudu. Loodus teeb sedasama, teisendab. Olgem siis luues loomulikud!

*

Ei ole kunstnik, kes kõneleb. Ei oli kunstide vahel kasvanud, asjas vilunud kunstitundja.

Aga ajab taga — ajab taga, mis kisendab, ja rahul ei ole.

Hallus, hämarus, väsimus, õudsus — ütleme parem: kirjutada katsuv mittemidagisus, noorus, selge, pehme, roheline noorus! —

Küllap need ära leiavad, kellest see mõeldud.

*

Vanad on vaikinud mitte üksi oma vanamoodsuse pärast, tihti ka noorusest tagasitõrjumise pärast.

Kütta olen saanud, mina ise. Hullumajas olen istunud . . .

Pah! . . .

Hall luule.

Uskuge: see noorus, kes kõikvalitsevana olemas oli kümmekond aastaid, tema ajani ei jaksanudki. Aeg ei keelanudki. On aeg, siis aeg. Aeg just vormib kujusid. Rousseau, Voltaire.

On aeg unine, olgu kõne seda plastilisem. On põld valve all, kõneleme kodus. Ka väiksematelgi asjadel, kehadel, on küljed, kandid.

Millal ei ole aeg — kirjanikule raske. Ilma selle raskuseta tõmmata ei olegi.

*

Ütle, mis sa tahad, ja mina kuulen. Ütle mis sa tunned, ja mina tunnen ka.

Vangista mind. Aga mina kirun ja nuri- sen, loen ja ei loe — kohus mul lugeda, pean.

Tüsedust, mitte tilgake vesist unistust. Ehk koguni arusaamatust.

*

Truu astub joontesse. Aga ei ole õiged. Tüdruk ei otsi ometi igast sulasest meest, ehk küll iga tüdruku idee väga selle sarnane on. Karikatuur. Ema soovib tütar- tele enne surma sedasama elu, mis enesel, s. o. mehe pettust võõrast paigast toodud lapsega — see on, üksi „enesele elada, ilm on

petis“. Ei ole õige. Kõige langenum ema noomib ikka tütar: see on ju kõige inimsuse sihtjoon, et ta oma järeloole paremat soovib, ja kuigi ta ise langenud, enesest ausam-olemist.

*

Kujutatagu kehadega, mitte varjudega. Kivide varjudest ei saa müüri, küll aga kividest enestest.

Kõneldakse tundmuste nimedega — kulutavad varjudega. Ma ei tea, kust nad tulevad ehk miks nad tulevad.

Ma tean, et kirjanikul meel hale on. Aga sellega ei ole ma kaugemal. Miks ta hale on?

Mis puutub minusse kellegi haledus. Kirjutatagu plastiliselt, kujukalt.

Kehad, kehad kokku, asjad, nimed, sündmused. Küllap nad tundmuse kaasa toovad.

Nad toovad kaja, selle enne nimetatud varju, ja see kaja saab nüüd pääsajaks. See on subjektiivse tõus üle objektiivse!

See on kunstniku veimevakk, see ta palk.

Aga mis saan ma lahtunud viinast. Mis näituseks Schiller nendele olevustele nimeks andis, mis ta ise lõi, see on tema keel. Mis selle kõrge keele kordamine väikese algaja käes kõik aitab?

Teist Schillerit ju enam ei sünni ja kui, siis keegi teda ei loeks.

Mõte, tundmus, lõi enesele ise keele, kõrge luulekeele. Algaja algagu lihtsaga ja lihtsa keelega — küll tuli keele toob.

Ehitus, kaine, kividest ja lubjast, üsna nähtavatest, liht asjadest — ehitusmaterjaalist,

ja kui tempel valmis — missugune pühadus
sää! sees!

Aga kui me nüüd räägime ikka pühadusest, mis templi sees, ja templit ennast ei näe, ehk kui see ennemini lehmalaud — noh, ei pühadust kusagil.

Kisenda ja hädalda mis hädaldad — minul on kah häda, ei saa ega saa ainu tükki läbi.

Ma võiksin hallist koolist nii mõnda nime-
tada, mis väsitav ja maotu oli; mõnda, milles
elu leek ei puudunud, aga mis modern väsi-
musse oli pandud — nurgelised rattad olid
moodis — aga ma usun — te vabandate!

*

Lattik kirjeldas õnnega väikesi. Aga et
see tee ju kaunis tallatud oli, ei äratanud ta
mõju — kui siin mõju äratada on. Kes L. põllu
kutseks võtab, kui Andersen, võib ju ehk mi-
dagi ära teha. Kasvatusteaduslikult oleks meil
üht Anderseni hädasti vaja. Võõras asi ei hu-
vita. Paremad veel olid L. paar joonestust
lehes — olid nii õnnelikult leitud.

*

Pääjooned selles väsinud stiili koolis, aga
ka päaluhtaminekud peenes „nägematuses“,
olid Enno luuletused ja Ridala omad. Viima-
seid ma lugenud ei ole, aga ju need kõige
paremad olid mulle liig peened — ma ei saa-
nud järele. Juba, et sarnase meeleolu eest
ise meelel iga abinõuga kaitseda püüdsin. — Ise-
ennast kunstlikult uinutada, mis sellega saada?

Enno laulud — „iseendasse“ minek, nagu
luuletaja ise ütleb, ei ärata rahuldust. Säält
iseendast — just mina püüan välja saada, kel-

lessegi teisesse, elusse, valgusse,
kontrastidesse — mis tirjatöösse puutub.

Ise ei huvita mind, teisi veel vähem.

See on Enno õnnetus!

Enno tõmbab mind, tõmbab kohati vä-
gevasti ja ma uskusin talenti leidvat, siis väsi-
sin — see mulle enesele kardetav uim
raputas mu eemale.

Ma tulin hilja, viimne teiste seltsis,
Ei jõudnud varem lauluvainule.

Ma laulan üksi laulu muinasjutust,
Kus valgus maeti mulda võrsuma.
Ja sellest hing sai inimese rinda
Ja igatsus kui tuli tungija.

Ses öös ma nägin jumalate randa.
Keskööl sinna lendas minu nutt, —

siin on tõotavat ja siiski — udu katab kõik
ära. Positiivset ei ole. Ei saa mõelda, mille
alla kõik sureb.

„Oder“ — vabadiku tõllassõit ometi kaela-
sid ei pikenda. Mõte lõunamaa kobara ja meie
odrasaagi päale õlle laudade vahel kõrtsides —
ei saa temast jumalate sädet. Tundmus ei tõsta
kõrvagi. Vii sant saali, sääli ta veel sandisem.

„Märgitud“ ja „Sügise rannal“ teevad mõ-
lemad mulje ja tugeva. Siin on luuletaja. Aga
näib, nagu oleks ta kellegi alla ära väsinud,
laul tuleb kui hauast ja mõjub kurvalt — kuna
millalgi affekt täitsa välja ei löö, mis kurva
suureks teeks. Ja see väsitab. Kurbtus
nõuab plastilist. Ma kurvastan siis ühes ära
ja jään siis rõõmsaks. Ta ei tohi väsimust,
ükskõiksust esitada.

„Mina“ ja „Ma tunnen lillesid“ on vahest
veel paremad.

Aga see väsitav, väsitav kurbtus . . . Selle, oma aja, väsinud stiili modernismi vahele on need helid ära kadunud. Nende tõmme toob kurvameelsuse, „minek iseendasse“ ei meeldi. Kontrastilisemat, tulisemat, naiivset otsid sa — viimaseta on iga laulik kiriku lauluraamat — aga ei leia.

Ja kohati küsid, mis see on. Ja kui sa mõistvat arvad, siis ei taha enam mõista — nagu oleks valu kõige sügavam siin peidul, ehk õigem, tema avaldus nurja läinud, — selles nägematus endas, ja siis ei taha enam kaasa tunda, ei saa tunda.

Vahest on need, selle halli aja väsinud stiili nõudmised, kunst niisugune, mis valust tahab öelda, aga ei saa öelda. Ehk et nii peen olla. Aga siis peaks meil sameti sohvasid olema, kus kaebada ja koltuda — nägemata, tegevuseta.

„Igatsuse laulust“ ei mõista mina midagi. See oleks nõdrameelse laul. Kui ma neli esimest ja kuus viimast rida jätaksin, siis oleks juba midagi. Aga siis ma ei tea, mis „jumalaland“ on. Ja ilma olen kõigest.

Selle hirmuga ei ole Ridala omi kättegi võtnud.

Vorm on surematu, mõte võib muutuda. Tõsi. Aga vorm üksi ei ole muud kui vorm. Laul ei ole mitte vormi pärast, vaid vorm laulu pärast.

Näib, et mõned seda ütlust teisiti on võtnud.

Need nähtused on omal viisil valutanud, sest mina olen vaikinud, et — tehku paremad oma tööd. Ja seda olen mõelnud, sest seda on mulle öeldud. Ja ma olen uskuda katsunud ja ootanud . . .

*

Kahtlemata on Tuglas kõige tähtsam kuju uue aja meestest. Tuglas mõjub ka tugevalt oma lugejasse. Mõjub ka vanemate, valminud kirjanikkude peäle.

Temas on jõud varjul, värske algjõud, kuidas seda meil ehk veel nähtud ei ole.

Kui see aga edeneb, elukutseliseks saab, üks asi, mis Eestis, vast Wilde välja arvatud, veel kellelgi korda ei ole läinud.

Ja sellepärast küll on nii mitu ootust kustunud.

Sest mitte-elukutseline kirjanik ei jõua iial kaua vangistada — uut anda.

Kui palju lootsime Ansomardist esimese näidendi järgi? Muidugi ootame edasi.

Kui palju Haavast — ei tulnud. Juba esimeses vihus algas tagasilangemine.

Tuglas on kahtlemata viimase aja kõige suurem kuju. Teistega ei seo teda muu kui üheaegsus.

*

Minul on oma rist. Ma ei saa kõnelda, mis tahan.

Mis ma kui lennates taban, selle ainult saan.

*

Enno pääviga on see, et ta selgroota, karakterita on. Ma ei räägigi E. lauludest sellepärast nii pikalt, et neil seda tihedust on, nii palju arvustatud saada. Aga ma arvan, et Enno siin ainus ei ole. Teisigi saab vist olema, kes samuti nagu kuhugi „iseendasse ära kadunud“, veel kui külgejäanud hääle kusagilt kuulduvad — heledalt, aga ka haledalt elujõuta. Sest elujõuline sentimentalism on vä-

gev, ükskõik kus, aga kord on ta seda siiski. Ennos ei lähe suuruseni, vägevuseni kusagil.

Ma tahaksin „Märgitud“ juures öelda: ta tahab palju anda. Aga mis sa siit ei saa, loodad teistest numbritest. Aga säääl ei ole seda vast niigi palju. Otsin varjust väljatulekut — ei tulda. Õhk ei puutu külge.

Ei mõista, ei saa aru. On need kaebekeeled kodumaale — kas siis see nii ära kahvatanud, kui ära elanud on? Ei. Temas on elu. Ajas on vägevus, saamine, loomine, elu, kui see kui kitsas oleks. Lauliku rind avaldagu temast. Ennol mitte.

Kui mõtleksid, et see kaebtus E. laulus isiklik kannatus on — peidetud kuni „iseendasse kadumiseni“, siingi tuleks varjatud leek kusagil ikka välja. Aga ei ka siin. Küll laulab Enno kusagil: „Sa tulid haigelt koju, mu kodukoha kaunim lind“, umbes. Ja siin räägib tõsine valu. Kuid „Uutes luuletustes“ teda, seda tunda Enno mõistmiseni ei ole.

Nii siis tuleks öelda, et Enno valuta valu kunst on. Aga äpardanud kunst.

Ja siis, kas „Mere kaldal laulda“ ja „Noore kotka laul“ luule on, või proosa on, või midagi on, seda ma ei tea. Ja miks teda trükitud, seda ma ka ei tea.

*

Ridalat mina ei ole lugenud. Aga ma tean, mis Ridala on. Ridala tahab uusi sõnu rahvale kätte muretseda luule kaudu. Võta!

Luule kaudu uusi sõnu anda...

Meelde tuleb lugu pikameelsest talupoisist, kes mõrsjat loetama viib — ühes võiläniku

turu pääle ja ostab teel veel karjapoisile pastlad. Kui môrsja kuuleks ehk kuuleb — vast jätab sinna paika.

Üks tee, mitu toimetust — ikka paika (igasse paika) ei kôlba.

Ei säält lähe sõnad lihasse-luusse. „Das ist des Pudels Kern“, ütleb pea iga Saksa keelt kôneleja. Nagu oleks Saksa muinasloost sõna hälli otsida. Ja ometi ei olnud teda enne „Fausti“ olemas. (Vôimalik, oli, aga kaugeltki nii tuntud.) Siin on aga tõesti Kern. Ja ka kuulsa töö enese Kern küll. Siin on kui päevaklaasi tulepunkt.

Ridala laulud. Ükskord ma loen neid tõesti. Aga siis olgu mul aega ja kannatust. Siis olgu maa idüll mu ümber.

*

Meie sõnad jooksevad keelemeeste käes sagedasti lõppudes kaduvusse, nagu mägestiku ojakesed liiva kôrbe — siht merde, arusaamisele, jääb kättesaamata. Ja oleks seda siin saada — higi järele siunaksid laulu ja ta luuletajat.

*

Meil on see viis, et iga uus ajaleht uue keele välja mõtleb, ja et mõte, nagu oleks temas igavesti ühes tempos täiendada — see on meie kirjakeelest suurtes ringides kentsaka pördiku teinud, ja kahju ei ole ära kaaludagi. Meie kui elaksime ajajärku pärast Peloponnese sõda. Kadunud Hermann oli oma kitsastes sunnireeglites, oma paendumatuses türann ja pedant küllalt, ja teised tulid ja olid veel pedantlikumad. Ühe kalli mehe habekas nägu ja

kogeleja armetu kõne tuleb jälle kui noomija ette... Nii mõne kalli mehe pää jaoks oleks tükk seepi vaja, sest meil tahetakse ikka kõik olla korraga. Mina ei ole metsas olnud, ma olen aast-aastalt kõik lugenud, kõik keele variatsioonid läbi elanud. Tehtud keel ei ole keel, keel on luuletus, sünnitus. Kui õpetatud aednik oled, köida tikule, aga mitte, et side-med lõikavad.

*

Nii tõsine rõõm ja vaba hingamine tuli, kui korraga „Eesti Kirjandus“ kätte puutus. Siin on tüki Eesti kodu, Eestit veel olemas, võisid sa tunda, kui sa kõige kilplisema keelemurdmiseni, kõige purustamiseni noorte ajakirjas olid jõudnud. Mis üks Hornung, võõras, eluga maksis, selle puistavad noored kui tolmu endi jalgadelt maha —.

*

Nagu pidalitõbine olen Eesti elu keskel, ukсед kinni ja südamed, ei saa kellelegi kodu minna kaasa tõmbama, ei tule keegi minu juurde.

Ei saa ega saanud ühtegi hakkama. Lähem, ei taheta, hakkan, nii paljukene kui saan, olen koldekiskuja — ei, muud kui okaskroon, valus, kõiges, kõiges.

*

Ernst Peterson, Kitzberg, Tuglas on teised kujud uduse grupi keskel. Kujukus, plastilikus, tugevus selguses, kindluses astub siin ette.

Nemad ja Wilde.

Wilde vangistab ja laseb siis joosta. Iseenese energiat ära lõhkudes, enese töös ise oma te-

mast tüütuvust lugejale näidates, korjab aga siis raasukesed uuesti kokku.

Loota lubanud on veel mitmed, näituseks Mait Metsanurk. Tammsaare, see hoiab praegu pilgud enese pääl. Siis kerkib vanade iganud vormide ja väsinud stiili vahelt keegi iseäraldi, kangepilgulise, kunstivalmi G. Suitsi kuju üles, luules, millel äärt ja sügavust on. Sest ikka on siin ja sääal midagi. Uus, aga kõik mitte kadumisele.

*

Eestis on pidali patsillus kunstiasjade keskel, pääle muude allapingutuse abinõude veel üks rüvetus — kõige uulitsale viskamine. Ette igale kaabakale.

*

Oh võiksin ma sind, kodumaakene, ometi millegi tuuletakistuse varjul näha, takistuse varjul külmade tuulte eest, mis sind südameni, südamest läbi õõtsutavad.

*

Inetu — iriseja kurat. Mis mina sinuga teen?

*

Kare, lühike, selge on Peterson oma kujutuses. Säärast avaldas ju Petersoni lühike kuje „Nälg“ aasta 18. eest „Olevikus“.

Ma ei ole Petersonist muud lugeda saanud kui „Paised“. Mõju oli suur. Oli terve kogu Eesti kirjandusest käsitada. Üksi selle juurde pidin lugema jääma. Kõik väsinud stiili siidiline, endise aja kateedriline, kõik poleeritud sõnade kuhjav unehellituslik oli siit kadunud: siin oli lühike, tüse mees.

Tormi ja vaidlusi, mis Petersoni pärastised tööd tõid, — nende objektisid ma ei tunne, — olen lugenud.

Küllap sellel oma põhi all oli. Eesti elu ei paku nii palju hällist pääle, et temas kõrgused äkki tõusevad ja laiust ja sügavust igal sammul edasi võtavad.

Meie kodu on kasin ja ihne oma andides.

Neil päevil käisin „Tuulte pöörises“ vaatamas. Mõjus rohkem kui lootsin. Ega järele teha ei saa.

Tuglas võtab inspiratsiooni vastu, ei liiguta aga teist kõrvagi. Ta seedib asja vagusi ära, et siis külmal lühikesel viisil tulla — ta ei ole midagi kuulnud. Ja see on Tuglase suurus.

„Kahekesi'l“ on mõju. Hulga värskendust olen säält saanud, hulk kustunud helisid uuesti ärganud.

Kui täismeister kujutab Wilde ühes loos, ma ei mäleta nime, „Lõbu ja teadus“, vist 1905. aastak., tohtrit ja tema kasvandikku. „Maltsvetti“ ei tunne. Ainult arvustuse kaudu.

Wilde ei hooli ju — endine Wilde ikka. Kõhukus, muretus ja vabadus töös — tema aated.

Ja muuta oleks hilja — siis tuleks mehe lugu kätte, kes leiva ära müüs, et saia elada.

Tammsaare „Noored hinged“ sattus minugi kätte.

Ma ei oska õnne kirjeldada — ma olen ju närviline ja siia-sinna visatud õle pihutäis — sagedasti pigistab elu minust tõrva välja, kuna mesi pidi tulema, ehk nõndasama sinna sisse, ehk „ei“ pidin ütlema, aga „jah“ ütlesin, — ma ei räägi kui autor, kui spetsialist, — ma ei

oska õnne kirjeldada esimese päätüki järgi, mis tundsin, et Eesti romaan ju nii kaugele saanud.

Sest helisev kevade oli siin Aino, minu enese naispaleuse kehastus, siis teine, siis kolmas päätükk ikka edasi.

Mina olin hoobilt kade ja õnnetu. Sääll ollakse juba. Ja sina tahad veel olla, loodad veel midagi teha, veel järele jõuda, ehk koguni eesrinda esitada, nagu sind aeg, kas õigusega, kas ülekohtuga omal ajal ärahellitas — olin trehvatud igapidi.

Kui läbi olin lugenud, siis olin — poolnutul, miks ma lugema olin hakkanud. Väsimuse tunde jätab kui Turgenjevi „Suits“.

Mait teeb mõnda hääd. Mürab oma osa. „Isamaa õilmed“ sai nii palju vitsu. Aga kenadusi sääll ikka on.

„Vahesaare Villem“ jäi minust. Ei suutnud. Väga huvitav oli algus. Aga siis kui Villem oma isakoha ju kätte saanud (Laenu lugu oli meisterlik), siis hakkas ta valitsejaks ja siis hakkas ta valitsejalikke aruandeid andma, just nagu valitseja, ja see oli kord igav, enam kui igapäiselt igav. Ometi mis ma sellest saan, kui loen, kas Vahesaare Villemi põllud 60 ehk 61 vakamaad suured, kas tal 6 lehma või 16 ja mitu toopi nad piima annavad. — Jätsin. Nõnda ei jutustata rahvaelust ja maaelust, ei ühestki elust. Võetagu Björnson, Knut Ham-sun, Auerbach — vaadatagu, kuidas nemad talumeest, talumehe krunti kirjeldavad.

Igapäine lai labasus kogub kuhugi mõttepildisse, vanasõnasse, kuhugi metaferise kokku ja tuleb siis kui luule, mõistuse ja tunde ekstrakt hoobilt ette — vangistab paari sõnaga.

Peesinud heinad, kontsud, räbalad ja rämps on soojaks köetud ja siit loova lõkke sünnitanud. See on realisti objektiiv-klassiline töö.

Aga ütle mata õnnestanud selle vastu oli üks väike kuje „Postimehes“ — „Uus korter“. Seesuguseid leidub harva ka suurtest võõra-keelsetest suurlinna lehtedest — ma räägin paraku ainult läinud ajast.

*

Haava ja Rosenstrauch võtavad haruldase julgustüki ette. Trükivad suured paksud köited, esimesel vähem, viimasel rohkem ka ühesugustes värssides raamat läbi ja läbi, enesest ja enese südamest. Isiklikust tundest. Suur julgustükk. Sest kās lugeja, vaene, ometi ei väsi teise südame kallal. Kuna Haava ometi mõne korra vormi vahetab ja kõige naljakama kevade kuulutajana, gratsiöös jutustajana ette astub, ja kuna tal „Isa talu“ hoobilt nii sügavalt kaasa kisub — alalise Eesti nukruse aine ja laialt käidud tee, mis ilusa laulu unustusse jätab, — astub Rosenstrauch raamat läbi ja läbi oma eleegilises neljarealises segamata kuni lõpuni välja. Kui sää l nüüd tõesti mõni Heine või Geibel oleks — aga kes leiaka ta säält üles? Ega vist. Sest neid kõiki läbi lugeda, ehk ühtsoodu läbi lugeda ei jõua ometi keegi. Loeme ühe ära, oleme kõik lugenud.

Ühesugusus surmab, elu on mitmekesises.

Kuidas seda nii põrutavat nõuet, kõiges elus ja looduses igapäev korduvat, ometi tähele ei ole pandud.

*

Aino Kallas talitab kasinate, kindlate piirjoontega. „Raudjala“ juures tikub kurb kätte: sihilikkus näib ära lämmatavat vana Raudjala, ta naise ja poja psükoloogilise vahekorra. Tülitsematu tüli, välja puhkematu kontrast, ainult põues varjul . . . Kui siin enam satiiri, isegi tsünismi pipart oleks, siis võtaks töö seda õnnelikuma kuju.

*

Hall luule — väsinud aeg, väsinud stiil. — Ei, olgugi, et selle juures ainult noorus viibis, a j a n i ulatas see kurb-väsimus ometi. Mida ei taha uskuda, p e a d uskuma, mida ei arvanud kirjandusvooludest eemal noortele mitte külge, — näib tal küljes olnud olevat — oma aja, oma saatuse märk.

Ja nüüd räägin ma enese vastu, aga ma ei häbene.

Lõtvus, sünnivõimetus on see väsinud stiil suuremalt osalt, aga aja rõhk on ta tähtsalt ometi.

Lootusetus . . . õudsus . . .

*

Õudne surumine, väsitav vaatus kõiges vaimlikes, kõiges elumõttes. Siin tuleb öelda, et õndsad need, kes vaimus vaesed. Teistel on raske — hall, hämar, õudne õhk ümber . . .

*

„Ruth“ on vahest rohkem häälesse pannud, kui ta ise maksab. Juurdlemine, studium, filosofeerimine on ta igatahes oma väärtusega.

Vast meie aja kohane hää.

Sest temas on ometi midagi. Kodu ja ko-

duse külge paelutatud inimese juurdleva vaimu energia säälg, kus järgegi ei ole.

Sest Eesti tüdruk Ruth peab ülikooli ajal enesel 7—8 tuba, üks küllus, mida meie mõisnikkude tütreid ometi enestele lubada ei või.

Siis see võimatus 20. aastaga satiirilise-tsüünilise pilguga kõige ilmakirjanduse ja aja voolude päale vaadata.

Siis ta hää seedimine, hää kõht ja sugulises elus mitte piinlik nõue kainusele.

Aga see võib hää olla. Sest see kõik on vastik, — vast pudendab ta üliedvistamiste ja lemmendamiste haigust vähemale — realiseerib, nagu meid väliste olude mõju kunstilistes püüetes läbi külmetab, surub — realiseerib.

*

Miski ei ole üleliiga. Kurbtus ka mitte. Kannatus ka mitte. Tules puhastub kuld, suru all, nagu telliskivide põllul, enesetunne.

Mis olen ma sulle süüdi teinud, et sa mind kurvastad?

Mina olen — ja seda sa ei salli.

Nad hävitasid esimesed poeglapsed ja kadusid ise.

Nad viisid rahva Paabeli, aga leidsid tarviliku, teda tagasi lasta.

Nad kihutasid ta kõige ilma päale laiali orjaks, aga surid ise jäljetumalt ära.

Nad piinasid, peksid ja hirvitasid teda, põlgasid teda, aga laenasid talt riigi pöörete kartusel miljonisid — sellelt hädade läbi surematuks vintsunud tõult.

Ei, kannatus karastab, teeb surematuks.

*

Imelik, hell, õrn, sügav, tujukas, iselik lehk heljub vastu „Päevamuredes“ ja kriitilistes töödes J. L. sulest. Siin on esimene kriitiline sügavus, suur äratundmine ja hoolas sisu ärajaotamine, sügavasti läbivõtmine leida. Kunderi ajast päale esimene arvustaja sõna õiges mõttes.

Kes ei tunne enese kusagil peenemate õhkude ja sidemete, armsamate kevade voolude keskel, lugedes pajudest ja rabasoost ja sellest vanakesest, kes säälmendest kõneleb.

Meie rusuväsinud aeg, ikka jõuab ta midagi seesmisele anda, kus inimese vaimud ju tööd on teinud.

Mulle puutusid mõni paar perekonna lehte mullu aasta lõpul näppu. Keegi Oorgu jutustas säälm väikestes joontes. Aga see oli värske, naiiv, iseenesest vulisev. Ütleksin, vulise ojakene rohkem, kuni eluvärske, noor oled . . .

Seletused ja täiendused.

1. Kohtutele ja erainimestele.

Käsikiri on päälkirjata, 11 lahtist lehte, poogen neljaks murtud, kirjutus mõlemal küljel. Lõpus, enne allkirja, on neli rida täiesti maha kustutatud. Allkirja all kaarjoon ja sõnad:

Wirr ————— warr!

Käsikirja küljes on veel poole lehe suurune lisapaber, millel leiduv märkus osutab, et Liiv seda kaebust tõesti on kavatsenud valitsusvõimudele saata. Märkus on alla kirjutatud Alatskivil 16. okt. 1895, s. o. päev pärast kaebuse enese lõpetamist.

„Kohtutele ja erainimestele“ ilmus „Päevalehes“ nr. 282, 285 ja 289 a. 1913, päälkirja all „Juhan Liivi kannatuse-lugu“. Trükkitoimetaja ütleb alguses töö avaldavat Liivi käsikirja ära kirja järele. Lõpus aga on märkus: „Edasi on käsikiri kaotsi läinud. Seda on algusliselt 12 pool-poognat olnud, kuna neid siamaani minu käes ainult 5 on.“

Kõigi märkide järele otsustades pole siin ja „Päevalehes“ avaldatud kirjutus mitte üks ja sama. Üleüldiselt on jutustus ühesugune ja ka laused langevad enam-vähem

ühthe, kuid paiguti on tunduvaid fraseoloogilisi kõrvalekal-
dumisi, mida mitte ainult „Päevalehe“ teisendi ümber-
kirjutaja arvesse ei või panna. Nähtavasti on Liiv ise
pisut erineva ära kirja valmistanud, et seda mõnele ameti-
asutusele saata, ja viimase ära kiri on siis „Päevalehes“
ilmunud. Selles puudub lõpp, nimelt alates lausega:
„Kreispolitseis teatasin ma, et need mehed mu kallale
tungisid . . .“ (lk. 29 käesolevas raamatus).

Erivused mõlema variatsiooni vahel on, nagu öeldud,
pääsajalikult ainult fraseoloogilist laadi. Ainult lause
kohta „Rätsepa, trükkija juures kui ka Kivi uulitsas
nr. 15 käies . . .“ (lk. 15 käesolevas väljaandes) on „Päeva-
lehe“ teisendis tehtud järgmine äärmärkus, mis meil tar-
vitada olevas käsikirjas puudub:

„Siin tähendan, et ma siin seekord samasuguseid
maal vabritsetud kehva viiuli kiunuvaid hääli kuulsin,
nagu sellel vaevalisel viiulil, mida ma mõnikord vanemate
kodu mängisin. Hääli tuli hoovi teisest küllest, näitas
ennem hääle copie kui mänguriista oma.“

Järgmised kohad käesolevas töös nõuavad seletust:

. . . Üks nõndanimetatud sõnamäng aastal 1881
„Eesti Postimehes . . .“ (lk. 16, päale selle lk. 20 ja 33).
Kui 1881. aastal Eesti Kirjameeste Seltsis pööre sündis,
kus Hurt esimehe ametist lahkus ja Jakobson asemele
valiti, siis astus palju liikmeid seltsist välja, kelle nimed
tolleaegne „Eesti Postimehe“ toimetaja A. Grenzstein
omas lehes avaldas. Liiv (siis ainult 17 aastat vana)
heitis Grenzsteini üle nalja ja saatis „E. Postimehele“
ühe võltsitud nimekirja, mis ka lehes nr. 40, 1881, ilmus.
Müstifikatsiooni paljastuse järele kirjutas toimetuse sama
aasta 45. nr. s. järgmist:

„3 Okt. tuli meile posti päält ühes tõiste kirjadega
üks kiri, mis T a r t u s posti päale oli pandud ja järgmist
adressi kandis: „An die Redaktion d e r „Eesti Postimees“
in Dorpat.“ Kirja sees on lugeda: „Allatzkiwil 1 Oktoo-
ber 1881. Auustatud Eesti Postimehe toimendus! Sü-
dame waluga peame meie nägema, kuidas Eesti Kirja-
meeste Seltsi, t Jakobsoni partei kõik head ja
auusat korda ära on rikkunud. Et meie, kui wiimsel
koosolekul Seltsi astunud liikmed, seesugusest Seltsist
peame välja astuma, siis palume Teid, omad nimed
awaldada:

B. Paop — koolmeister Allatzkiwil.
 A. Jaanson — rentnik.
 L. Juhkam — rentnik.
 T. Rosenthal — koolmeister Allatzkiwil.
 L. Juhanson.
 A. Kose.
 S. Jürjenson — rentnik.
 T. Woldmann — koolm. Allatzkiwil.
 E. Jakobson — kohaomanik.“

„Muud ses kirjas, mis veel praegu meie käes on, ei ole. Nende nimede esimesed tähed ülevelt alla lugeda annavad, mille pääle meid üks sõber juhatanud, need kaks sõna „Baltlaste Piirikivi“. Kuida iga lugija teab, on nimede mõnitamine just Nalja Märdi ja Kalja Pärdi asi, mis Sakalastele vist rõõmu teeb, sest muidu seda sääli ei oleks. Seda rõõmu on nad siis siin ka nende nimedega enestele teinud, et ühtlasi hääd tulematerjali oma lehtedele valmistada.“ —

Müstifikatsioon ise polnud just õnnestanud, sest nimed olid teiste, tõepoolest seltsist välja astunud liikmete nimede vahele paigutatud, nii et nendesse peidetud pistet kuidagi ilma teadmata poleks võidud üles leida; lisaks oli veel eksikombel „Kose“ asemel „Rose“ laotud. Kuid omal ajal sünnitas see nali kõmu, mis isegi Riia Vene leheni ulatas.

... Isegi seda, et ma kirjatöodes oma nime „Juhan“ kirjutasin ... (lk. 18). Nagu 1904. aastal ilmunud „Juhan Liivi Kirjatööde kogusse“ lisatud autori eluloos on öeldud, on Liiv oma eesnime Aho mõjul muutnud. „Tema nõu oli eestlastele selleks saada, mis soomlastel Juhani Aho on. Selles mõttes võttis ta enesele Johannese asemel ka Juhan kirjaniku nimeks.“

Ma viibisin Kivi uulitsas nr. 15 ... (lk. 19). Nähtavasti kõneleb just sellest Liivi linnas viibimisest Peeter Grünfeldt lähemalt omas raamatus „Mälestused Juhan Liivist“, lk. 20—22, kuigi Liiv ütleb, et ta septembrikuu lõpul või oktoobri algul linna tuli, Grünfeldt aga — mai-kuul.

Mina olin Tartu hullumaja vang ... Ma olin sääl kolm kuud (lk. 24). Ometi on Liivi esimene kliiniku-ravitsus üle aasta ja kolme kuu kestnud, 8. märtsist

1893 kuni 21. juunini 1894. Selle kohta kirjutab Dr. J. Luiga „Päevalehes“ nr. 44, 1914:

„8. märtsil 1893 leiame Juhan Liivi Tartu närvikliinikus vaimuhaigena.

„Kliiniku haigeloos loeme:

Kolm nädalat enne kliinikut põles tema korter ära, sellega ühes kiri (tsensori poolt trükis lubatud), raamat luuletusi ja 1 raamat jutukesi. Pääle kaotuse — hakkas L. märatsema — haigena.

„1894. märtsi- ja aprillikuul teeb Liiv kliinikus oma haiguse edenemisel raskema järgu läbi. Ta on nädalate viisi sõnalausumata voodis. Ta ei võta toidu ivagi. Teda peab toru läbi vägisi toitma. Ta asetatakse kõige raskeimate haigete hulka.

„Ükskord ärkab ta nagu unest, kipub uksest välja jooksmas: „Surnuid üles äratama,“ on ta ainukesed sõnad, mida ta kauaaegse, mitu nädalat kestva vaikuse — mutacismuse — järele lausub.“

. . . See on „Oleviku“ 1892. aasta kirjadest (nr. 27. reisikiri §§ märgiga . . .) (lk. 31). „Olevikus“ nr. 22 (mitte nr. 27, nagu Liiv ütleb) a. 1892 leidub kirjutus:

„§§ Otsakene reisikirja, ehk nõnda nimetatud teekond Kodaverre.“

Autor kirjeldab siin kolmel veerul kerges vestlustoonis oma sõitu Suviste püha reedel (muidugi a. 1892) Tartust Kodaverre, esiti hobusega, pärast laevaga Ema-jõge ja Peipsit mööda. Omas märkuses tähendab Liiv nähtavasti ühe koha pääle selle reisikirja lõpposas, kus Kodaverre talupoegade kehva majanduslikku läbisaamist kirjeldatakse:

„Suurt kahju on tali talupoegade õuna aedadele teinud. Jänessed on armulikult hääks arvanud noori õunapuid ära koorida ja neid metslojukseid olla kange hoidmise tõttu talvel terve legion ümber luusinud. „Tallupoeg ei tohhi püssi piddada,“ ütleb rendi kontraht ja talupoeg ei pea püssi. Jänessed naeravad ja siginevad. Neile viisakatele koivsakstele võiks nende kasvataja poolt vähemalt kiri üles lüüa: „Teie jänessed ei tohi mitte õunapuid koorida!“ Ehk nad oleksivad nii viisakad jänessed ja kuulaksivad sõna. Kontrahti esimene punkt oleks teise

järgmise abil ilus ja täieline. Ka päriskruntnikka vaevab talvel seesama jänesehäda, sest püssiõigus on ostes herra eesõiguseks jäänud.“

. . . Ja nr. 42 allkirja „Leto“ga juhtkiri (lk. 31). „Oleviku“ 1892. a. 42. nr-is leidub nimelt järgmine kirjutus (mille pääle Liiv veel mitu korda hiljem tähendab: lk. 35, 40, 43, 52 ja 69):

Jänesse kiri jänestele.

Ja teie jänessed, kes teie elate metsas ja põllul, teil tuleb sügisese ajal üht iseäranis tähtsat asja südamesse panna. Kui teie kuulete, et üteldakse: „Hurdad minge senna!“ ning teie hüppate senna ja tenna, et oma kallist jänesselist elu hoida, mis ometi mitte midagi ei maksa, siis ärge olge nii vähe viisakad, et te hüppate, kuhu aga saab. Teie ärge tehke midagi, mis ühe haritud jänesele ei sünni, teie peate nimelt teadma, kuhu teie hüppate. Mitte kapsa aida, mitte laotatud linasse, mitte erne põllule, mitte orassele! Teil on hää lõbus jooksta, sellepärast ei pane teie tähele, kelle maa pääle teie tormate, aga kust võib vaene ratsamees selle pääle mõelda, kes rõõmu pärast poolsurnud on! Sedasama teie ei pea meeles. Mõelge ise, kui vaene hobusel on mäda rukki põllu pääl jooksta! Mõelge ise, kuida nad sinna sisse vaovad ja üksi vaevaga jälle välja rabelevad! Mõelge ise, kas ei või vaene hobune kapsa aias peenarte ja kapsapääde vahele oma jalgu ära murda ja veel, mõelge ise, jahimees seljast koguni maha kukkuda! Mis ütlevad vaeste tallipoiste sõrmed rikutud ja poriseid jahiriistu pestes? Nii kalgi südamega võite teie veel 19. aastasajal olla! Ja rumalad ka veel. Talupojale ei ole ükski asi nii armas, kui see, et ta suurt jahiseltsi oma rukki orastel näeb ja seda õnne lubate neile jumalamuidu ega nõua selle eest nende käest mitte maksugi! Kes seda enne on kuulnud?

Ehk miks te üleüldsc jooksetegi ka. Kes teile andis luba jooksta? Kui te seda lusti pärast teete, on ise asi, aga kui te sellega enda elu tahate hoida, siis on see jänesselik rumalus. Iseeneset mõista, kuulide pärast võiksite te küll magusaste magama heita kui ratsanikka näete, aga need koerapoisid, need hurdad paraku, need hobused, küll kümned, küll sajad, rääkimata jalarahvas, need

kõik tulevad teid tabama, ahingitega ja õngla soontega, pidu, lusti ja tralliga. Ning teie peate talupoja välja selle auu vääriliseks, et sinna lustil kepsu lööma lähete ja näitama, kuda te ennast kinni lasete võtta. Ptüi, rumalust!

Siiski ei või üksikute jäneste pärast ka mitte tervet jänestlad hukka mõista. Üksikute patud ei ole veel terve rahva patud. See, mis epistlikus asja annud, seda on teie Peipsiäärsed kõrvakandjad suguvennad teinud. Nemad olivad nädala kahe eest nii valju südamega, et terve jahimasti talumeeste laotatud lina sisse, ernesse ja rukki orasse põldudele viisivad. Ja kudas sa ratsutad nüüd erne sees, ehk mäda põllu pääl? Iga hää jänest saab aru, et see raske, puhas võimata on. Kuda peavad vaesed inimesed meid niisugustest kohtadest kätte saama? Ka säälsed inimesed ei või seda õieti, ehk nad küll meile meie lugupidamise pärast sinnagi järele tulivad, mis igas kohas ammu enam mitte ei sünni. Teie näete sellest, et Peipsilased teistest palju paremad on, nii, et nad ka orasse väljalgi meie vastu oma lugupidamist avaldavad, meid armastavad — seda rohkem peate teie, Peipsi suguvennad, — inimeste vaeva pääle mõtlema ja neile lahkeste vastu tulema. Ka see ei sünni, nagu ma minev aasta kuulsin, et teie talvel mitme peremehe noored õunaiad sääli suutumaks ära olete närinud. Kui säälsed inimesed teid paraku mitte praadiks ei taha, mis meid kõiki kurvastab ja meie magusale lihale häbi teeb, siis ärge selle südameäia pärast ka mitte nende õunapuid koorige, mis nad meie tarvis on istutanud.

Seda soovib kõigile auustatud kõrvakandjatele südamest
Suguvend Leto.

2. Minu lugu.

Käskikiri on kirjutatud pliiatsiga, suurele poognale, kõik neli lehekülge täis. Kirjutus jääb pooleli. Viimase lehekülje äärel on tehtud märkus: „Paber läbi“, mis pärast kustutatud.

Liiv oli 1904. ja 1905. aastal jälle Tartu närvikliinikus. Dr. S. Talvik, kellele kiri on adresseeritud, oli 1905. a. kevadest kuni 1907. a. alguseni närvikliinikus erakorraliseks assistendiks. Nõnda peab arvama, et see kiri on kirjutatud 1905. aastal.

Käesolevas väljaandes on kahel korral „Jurjev“ „Tartuks“ parandatud.

3. Katse.

Käsitirja on 22 neljaks murtud poogna lehekülge. Kirjutus jääb nähtavasti pooleli.

Otsekohesed andmed kirjutamise aja kohta puuduvad, kuid kaudsetel põhjustel võiks oletada, et ta on kirjutatud 1909. aastal. Nimelt räägib Liiv lk. 41 Tartu Saksa lehe toimetuses käimisest. Kõne all olla olnud kirjade kadumise lugu. Pärast, nagu Liiv lk. 42 teatab, olla ta oodatud kirja ometi kätte saanud, kuid ümbrik lahti rebitud. Liivi paberite hulgas leidub aga ühtlasi järgmine kirja kontsept, mis tõenäoliselt samast asjast kõneleb:

„Lahtine kaart kõrgeste auustatud N.-L. Z. toimetajale
Kõrgeste auustatud herra!

Vabandage, et ma kord teilt nõuu palusin, kui tundmata inimene, selle kohta, et mis teha tuleks, kui keegi enese kahtlustatud arvab ja sel põhjusel kirjasi ehk kätte ei saa.

Vabandage mind, ma palun, aga, inimene eksib ju ja ka minu arvamine ei olnud, mis kirjadesse puutub, tõsi. Kuid kui siis kiri tuli, oli see äärest sisse rebitud.

Vabandage, herra, aga mina usun: Minu tegu oli liig suur usaldus, kirja rebija tegu, arvan ma, vabandage, liig suur häbematlus.

Auustusega

Joh. Liiv.

Tartus, 9. Septembril 1909.“

Kuid ometi on „Katse“ ja selle kirja vahel sisuline vastolu. Liiv räägib ju esimeses 1892. aasta sündmusist, teine on aga kirjutatud alles 1909. aastal. Kas tahtis Liiv tõesti väikest tülitamist 17 aastat hiljem andeks paluda, nagu ta oma süütut „sõnamängu“ kümme aastat hiljem õpetaja ees pihtis ja niisama süütu jänesejahi kirja üle paarkümmend aastat pääd murdis? ... Peab ühtlasi tähele panema, et Liiv „Katses“ kõneleb „N. D. Z.“ (Neue Dörptsche Zeitung'i) toimetajast, kellele ka kiri alguses on adresseeritud, kuid siis on „N. D. Z.“ maha tõmmatud ja „N.-L. Z.“ (Nordlivländische Zeitung) asemele kirjutatud.

Kuna „Katse“ ja kirja käekiri ühest ja samast ajajärgust näib olevat, siis võib oletada, et „Katse“ kirjutamine ka andekspalumise meele algatas. Vaheajal oli isegi ajalehe nimi muudetud.

Halb on teise lehte kirjutada (lk. 38). Omast toimetuse tööst „Oleviku“ juures kirjutas Liiv vennale Väike-Maarjasse: „Töö kasvab mul üle pää ja murrab minu sellegi vähese elujõu. Kirjuta mõned juhtkirjad „Olevikule“, sest Grenzsteinist ma enam abi ei saa. Hommiku vara läheb ta ehituse juurde ja tuleb õhtu hilja kodu. „Olevikule“ on tema niisama võõras, nagu iga teine luigeja. Kui leht trükist ilmub, millele mina ka korrektoori pean tegema, siis alles näeb ta, mis sääal sees on. Kõige selle töö eest saan ma 15 rubla palka. Mul ei ole võimalik enesele väljaskäigu riideid muretseda ja nõnda pean ma alati kodu istuma. Mu pää valutab liiast tööst... Asi võib halvaks minna...“ (Tsiteeritud 1904. a. „Kirjatööde kogu“ järele.)

... *Ajakirjanikud ei maksvat pääraha* (lk. 42). Selle juhtumuse kohta käib ka üks teine koht Liivi käsikirjades:

„Ajalehetoimetajad ei maksa pääraha.“

„Nõnda ütles minule vend maalt tulles, kes mu pääraha pidi maksma.“

„Ma pidin nõder olema, või sant olema, või kuda.“

„Mul asi läks meelest ja selle läbi kül, et nagu mäletan, vend ütles: „Ei, nad kirjutasivad vist minu raamatusse.““

„Kuda sarane „heli“ võis tulla?“

... *Ma ise ... võtsin püssi ...* (lk. 43). Selle kohta leidub Liivi käsikirjades kaks väikest pala. Esimene:

Mõisad.

„Ajakirjanik on üht jahti laitnud. Jänesse jahti. Kui ta koju tuleb, võtab ta kord püssi — ta ei ole veel elulist jahilooma — ei mingit looma lasknud. Käib aias, küüni otsas.“

„Kolm metsavahti piiravad talu kolm ööd!“

„Nõnda ikka!“

Ja teine:

Vahid.

„Mina olin ühte mõisnikkude jahti ajalehes laitnud.“

„Mina olin aga, kuud kaks hiljem, püssiga oma maja ümbruses väljas käinud — umbes 10 minutit kaks kolm korda nõnda kütti teinud.“

„Nii igav oli, vaimlise töö vaheaeg oli.

„Meie talu piirati kolm ööd metsavahtidest, kohe, sel-samal korral.

„Nüüd on küsimine, vahiti minu küttemist või vahiti tintjänesseid?

„Kostan, mõlemaid!

„Arvati nüüd para ja tulnud kätte maksta.

„Vahtide käsutajad ei olnud eneste õnnetuseks mitte teadnud, et ma veel päale paari varblase ja ühe tihase elavat looma, siis ka ial üht jahilooma ei olnud lasknud.

„Nähti, et ma püssiga aias käisin, nähti, et välja ää-res küüni juures käisin — konksuks küllalt.

„Aga mõnikord ahmatakse asi palavalt. Just see, et ma ial looma ei ole lasknud, rikkus kõik.

„Konks paistis hää — oli aga siiski kõlbmata.

„Nähti, et need tindijänessed olivad. Lugu naljaks kui loodud!“

Mustlane elas oma paruni elu . . . (lk. 45). Nähta-vasti A. Grenzsteini mõeldud, keda „Mustlase-Aaduks“ pilgati.

. . . *Oh mu tütreke! . . . Minu novelli mitu korda tundeliselt korratud hüüe!* (lk. 46, päale selle veel lk. 48 ja 57). Huvitav, et „Nõia tütres“, mille päale Liiv tähendab, kordki see hüüe ette ei tule, küll aga üks kord: „Leena — mu armas tütar!“

Võim . . . tahab voorust ennast kummardama panna . . . (lk. 47). Selle aine kohta leidub Liivi aval-damatus käsikirjus mitu luuletuse-teisendit. Näit. üks:

Kõik ilma annan sulle valitseda.

Kõik ilma annan sulle valitseda,

Kus tahte järele võid talitseda.

Kui sirutad mu järel enda käsi,

Siis kummarda: Nüüd vali isi!

Võim rääkis nii, et Voorust endal püüda.

Kes kulda ülemaks hääks võttis hüüda,

Tal vastas Voorus nii, end orjaks alandas:

Sa oled kerjaja, ma kuningas!

„*Vahetatud lapsed*“ (lk. 48). Sellenimelist luuletust ei leidu Liivi käsikirjade hulgas, küll aga see päälkirj-ühes ta luuletuste nimestikus.

4. Maal.

Originaal leidub ühes Liivi järele jäänud kaustikus. Algu puudub, kirjutus algab ilma päälkirjata, lehekülje ülemiselt servalt, selle eest on hulk lehti välja käristatud. Alles on jäänud 17 lehekülge.

Kirjutatud on see katke nähtavasti jaanuarikuul 1909, sest tekstis leidub järgmine märkus: „... Kennani „Siber“ ei ole keelatud. Võib säält ja säält praegu osta. (Jaan. 1909.)“

5. Kuhu asjad mõnikord kaovad?

Originaal on kirjutatud kahele pikale paberilehele.

Avaldame selle kirjutuse Liivi elulooliste materjaalide hulgas pääasjalikult sellepärast, et see autori kõige hilisemaid vaimutegevuse vääratusi peegeldab. Kuna ta neljas eelmises eluloolises kirjutuses ainult tagakiusamiste üle kaebab, tuleb siin uus moment lisaks: suuruse maa-
nia, nõudeavaldused Poola trooni kohta.

Nagu teada, pidas Liiv end elu lõpu poole aeg-ajalt Aleksander III-da ja Koidula pojaks ning nõudis uuesti asutatava Poola riigi trooni enesele. Nagu esilolevat kirjutust võib mõista, on ta ette kujutanud, et Aleksander III mitte polnud surnud, vaid veel 1911. aastal Tolstoina edasi elas. Ja Tolstoiga olla ta kokku saanud ja temalt, s. o oma isalt kuulnud, et ta enese nime „Paul“ on.

Mõned „Berliini Päevalehele“ saadetud kirjadest, millest Liiv ses kirjutuses kõneleb, on alles, — umbes sama sisuga, nagu Liiv siin ise refereerib.

6. Äärmärkused.

Käsikirja on 44 neljaks murtud poogna lehekülge. Keskel puudub neli lehekülge, lausete „Olgem siis luues loomulikud“ ja „Ei ole kunstnik, kes kõneleb“ vahel (käesolevas väljaandes leheküljel 72).

See on paiguti üks Liivi kõige raskemalt loetavaist käsikirjust, katkeline, täis segaseid parandusi ja kustutusi. Enam kui pool käsikirjast on sule või sinise pliiatiga maha tõmmatud, vahel ridade, vahel tervete lehekülgede kaupa. Eriti on võimata teksti sidet tabada neljal esimesel leheküljel, kus mõtet ridade vahel kogu

aeg uues teisendis esitatakse, parandatakse, täiendatakse. Pääle selle puuduvad originaalis, mõnd erandit lugemata, märgid, mis neid nii mitmesuguseid aineid käsitlevaid katkeid üksteisest eraldaksid.

Kõik see on sundinud käesolevat tööd avaldades teist vaatekohta jälgima kui seni. Kuna eelmised kirjutused sõnasõnalt on toodud, on siin tegemist väljavõttega. Välja on jäetud kogusummas umbes 5 — 6 lehekülge. Et esitusele mingit järjekindlust anda, on paiguti seda sisse võetud, mis Liiv ise kustutanud, või jälle välja jäetud, mis ta kustutamata jätnud. Eriti peab tähendama, et käsikirja nelja esimest lehekülge vahest ka teisiti võiks mõista, kui siin on mõistetud.

Katkelise kirjutuse hõlpsamaks lugemiseks on igale poole vahetähed (*) paigutatud, kus aine põhjalik muutumine seda on nõudnud või teksti vahele on jäetud.

Ühtlasi on käesolevas väljaandes tarvitatud nime „Haavakivi“ asemel „Haava“, „Grünthali“ asemel „Ridala“ ja „Mihkelsoni“ asemel „Tuglas“.

„Äärmärkused“ on kirjutatud mitte enne 1910. aasta algust, otsustades kirjanduse järele, mida neis käsitletud. Kuigi nad vähem sisaldavad eluloolisi, enam aga kirjan duslikke aineid, on nad ka elulooliselt huvitavad, näidates, kui kriitiliselt-kaaluvaid mõtteid võis Liiv veel oma elu kõige hilisemal aastail avaldada.

„Oma päikese poole“ . . . *Õnnelik naine . . . oma õnne kardab* (lk. 72). Nähtavasti on Liiv siin kaks novelli vahetanud, sest mitte ülemal nimetatud novellis ei esine see detail, vaid „Õhtu taevas“. Viimane ilmus „Noor-Eesti“ ajakirjas nr. 1 1910. a., ja seda ajakirja nrt on Liiv lugenud, otsustades märkuste järele ta käsikirjas.

Liivi paberite hulgas leidub veel üks eraldi leht, mille kirjutus samast ainekst kõneleb kui „Äärmärkused“ ja mis algupäraselt vahest viimase käsikirja hulka on kuulunudki. Paber ja käekiri on nimelt sama. See kirjutus on järgmine.

„Kas seda muidu saab, kui et ise piinlik külm, nägemata olla, et asjad, kehad, objektid seda enam meie asemel kõneleksivad. Keha kehale vastu paistvaks, mitte meie ise.

„Asjad, kehad, konstruktsion helisevad. Helin on meie hing, mis nägemata juhtis.

„Ole sõnades nii lühike, et teine enam lühemat vormi võtta ei või. Siis on kirjeldus ülevaatlik.

„Mõtlemine on raske. Sõnad peavad seda nõnda kergeks tegema, kuida ial võimalik.

„Tunde hingus on hell. Sõnad peavad teda hellatada, osatada oskama.

„Lai põld paistab — eetika. Kuid see on ise asi.

„Nõnda palju alamate ridade sissejuhatuseks.

„Sõnad on noodi pääd kõnelevas kunstis. Meie peame neid trehvata oskama.“

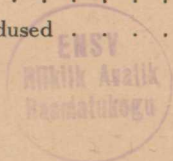
Pääle selle leiduvad Liivi taskuraamatuis esialgsed ülestähedused, mis ta „Äärmärkuste“ jaoks on teinud, eriti, nagu näha, uuemat lüürikat lugedes. Toogem siin üks selgem koht:

„Luule olgu kunst ja kunst tahab tööd. Luulet tahan, mitte aineid, millest see võiks sündida. Ma tahan kunstist väljatöötust, mitte töö materjali. Kulda, mitte kullakambrit.“

F. T.

Sisu.

F. T.: Eessõna	5
Kohtutele ja erainimestele	9
Minu lugu	32
Katse	37
Maal	51
Kuhu asjad mõnikord kaovad?	61
Äärmärkused	63
F. T.: Seletused ja täiendused	89

Trükivead.

Lk. 31 kolmas rida alt Lento pro Leto.
„ 34 kümnes „ „ radad „ rahad.

Eel. 10. - 372/40
ST

$$\left[\frac{8}{814} \alpha \right]$$

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

Z-42454